

TAALGEBRUIK, TALENTELLINGEN
EN IDENTITEITSKAARTEN
IN BRUSSEL-HOOFDSTAD.

Een wetenschappelijke informatiebundel
opgesteld door
het "V.U.B.-CENTRUM VOOR INTERDISCIPLINAIR
ONDERZOEK NAAR DE BRUSSELSE TAALTOESTANDEN"

en door
het "VLAAMS ONDERWIJSCENTRUM BRUSSEL"
ter beschikking gesteld van het voortgezet
onderwijs en het vormingswerk.

VOORWOORD

Het Vlaams Onderwijscentrum Brussel viert dit jaar zijn 20-jarig bestaan en het is gelukkig dat het juist nu een wetenschappelijke informatiebundel omtrent het "taalgebruik, talentellingen en identiteitskaarten in Brussel" kan aanbieden aan de scholen en aan de Nederlandstalige gemeenschap in het algemeen.

Het "Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden" onder de bevoegde leiding van Prof.Dr. Els Witte heeft de resultaten van zijn jarenlang onderzoekingswerk ten nutte gemaakt om in deze bundel het taalprobleem in een ge vulgarizeerde vorm duidelijk te stellen en te bespreken.

Deze studie verschaft ons niet alleen een duidelijk overzicht van de toestanden en de evolutie inzake taalgebruik in de agglomeratie Brussel-Hoofdstad, maar brengt de aandachtige lezer ook tot een helder inzicht in de wederwaardigheden van de Vlaamse gemeenschap te Brussel in het algemeen en van de taaltoestanden in het bijzonder.

Wie herinnert zich nog de toestanden in de Brusselse scholen van juist na wereldoorlog II, met hun tweevoudig taalstelsel en hun zogenaamde sterke "section Wallonne" en hun, meestal kleine "Vlaamse" afdeling ?

Niet zozeer de numerieke minderheid van deze laatste afdeling schiep een probleem, maar wel het gevoel en de stellige indruk van de leerling te behoren tot een groep, die vanwege een sterke Franse aanwezigheid, minder aandacht en waardering kreeg.

De afzwakking van al wat in die periode Nederlandstalig en Vlaams was, heeft bepaalde politici ertoe gebracht te verklaren dat de verfransing te Brussel onomkeerbaar was. Zulke uitspraken en de omstandigheden, lokten bij velen een reactie uit.

Hier en daar werd reeds in de 50-tiger jaren een schuchtere poging gedaan om die tweetalige scholen te splitsen, maar er moest gewacht worden tot het verschijnen van de wet op het gebruik der talen in het onderwijs en de administratie om die maatregel algemeen en verplicht te maken. Dat was een uiterst belangrijke maatregel in dit bewustwordingsproces van de Vlamingen te Brussel, hetgeen dan aanleiding gaf tot het oprichten van Nederlandstalige organisaties en verenigingen.

In dezelfde lijn van gedachten hebben enkele bewuste Vlamingen de verantwoordelijken van de grote Vlaamse fondsen, bonden en verenigingen samengebracht, met het doel te Brussel een centrum op te richten, dat niet alleen door een permanente aanwezigheid in de stadskern zelf, maar tevens met allerlei middelen het Nederlandstalig onderwijs zou bevorderen. Zo kwam in 1967 het V.O.C. te Brussel tot stand.

Eén van de oogmerken van het V.O.C., namelijk kansen en mogelijkheden bieden aan de scholen om het onderwijs inhoudelijk te verrijken en te verruimen, wordt ook met deze publicatie nagestreefd.

Wij zijn ervan overtuigd dat een doeltreffende verspreiding en een veelvuldig gebruik van deze brochure in ruime mate zal bijdragen tot meer inzicht en bewustwording van de Nederlandstaligen te Brussel.

Namens de raad van beheer van het V.O.C.

G.Garré dr.jur.
permanent secretaris

L.F. Schellens, Ere-Studieprefect
voorzitter

CENTRUM VOOR INTERDISCIPLINAIR ONDERZOEK NAAR DE
BRUSSELSE TAALTOESTANDEN V.U.B. 1987.

TAALGEBRUIK, TALENTELLINGEN EN IDENTITEITSKAARTEN
TE BRUSSEL.

Inhoudsopgave.

Ten geleide

p. 1

door E. WITTE

I. De taalsituatie te Brussel vanaf 1830 tot heden.

Een historische en socio-politieke analyse.

p. 4

door H. VAN VELTHOVEN

1. Inleiding

p. 5.

2. De Belgische onderdrukkingssituatie, sociaal- psychologische mechanismen.

p. 6.

3. De taalwetgeving en het apart statuut voor Brussel (1873-1914).

p. 10.

4. Het interbellum. Vlaanderen vernederlandst, Brussel verfranst verder.

p. 16.

5. Van Wereldoorlog II tot Hertoginnedal (1963).

p. 19.

De taalconfrontatie verschuift naar de Brusselse
agglomeratie.

6. Brussel als inzet van de strijd tussen de gemeen- schappen.

p. 26.

7. Een bescheiden status quaestionis inzake de Brusselse agglomeratie en het randgebied.

p. 30.

Bibliografie.

p. 38.

II. De talentellingen. Een korte historische schets.

p. 42.

door L. SIEBEN

1. Inleiding.

p. 43.

2. De talentellingen. Organisatie en vraagstelling.

p. 45.

3. Wat leren de talentellingsresultaten ons?

p. 46.

4. De talentelling wordt een punt van discussie.'

p. 48.

5. De talentelling verdwijnt.

p. 52.

Beknopte literatuurlijst.

p. 55.

Document 1: Volksvertegenwoordiger Clerkx over	p. 55.
de talentellingsresultaten (1932).	
2: De Brusselse Post, 1959: Geen talentelling.	p. 58.
3: Resultaten van de talentellingen.	p. 60.
III. <u>Identiteitskaarten: een middel tot een verkapte</u>	p. 63.
<u>talentelling.</u>	
door B. MARTIN & S. PARMENTIER	
1. Uiteenlopende ramingen.	p. 65.
2. De uitreiking van de identiteitskaarten.	p. 70.
3. De N.C.C.-campagne voor nederlandstalige	p. 74.
identiteitskaarten.	
Document 1: Lezersbrief uit de Brusselse Post, 1954.	p. 76.
2: Evolutie van de taalverhoudingen.	p. 78.
3: Lezersbrief uit de Nieuwe Rotterdamse	p. 78.
Courant, 1970.	
4: Artikel uit de Standaard, 1986.	p. 80.
5: Campagnetekst N.C.C.	p. 81.
Voetnoten.	p. 83.

TEN GELEIDE

door E. WITTE

TEN GELEIDE

Els WITTE

Gewoon Hoogleraar V.U.B.

Directeur van het Centrum voor interdisciplinair onderzoek
naar de Brusselse taaltoestanden

Het hoeft nauwelijks nog beklemtoond te worden dat Brussel reeds jarenlang hét hete hangijzer in de Belgische politiek is en er momenteel een hernieuwde politieke belangstelling voor bestaat. Eén van de onderwerpen die het probleem in de actualiteit brengt, is dat van de identiteitskaarten. Via officiële cijfergegevens aantonen dat de Vlamingen in Brussel slechts een minderheid vormen, is van oudsher de strategie van de franstalige Brusselaars geweest. Er mag dan ook verwacht worden dat het cijfermatige resultaat van het aantal nederlandstalige identiteitskaarten dat in de Brusselse gemeenten uitgereikt zal worden, door de franstaligen gebruikt zal worden in het debat over het statuut van de nederlandstalige gemeenschap te Brussel. Dat het NCC terzake een sensibiliseringscampagne startte, wekt dan ook weinig verbazing.

In het kader van deze campagne, en op initiatief van M. Berghman, sociaal-cultureel werker te Anderlecht, en G. Garré, permanent secretaris van het Vlaams Onderwijscentrum Brussel, werd het VUB-"Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden" gecontacteerd met het verzoek wetenschappelijke informatie in vulgariseerde vorm te verstrekken over dit talentellingen- en identiteitskaartenprobleem en dit ten behoeve van het onderwijs en het vormingswerk. Gezien het Centrum negen jaar geleden precies opgericht werd met het doel wetenschappelijk onderzoek te verrichten naar de achtergrond van het Brusselse taalprobleem, en het ondertussen al meer dan 3000 blz. over dit

probleem publiceerde, viel het voor een aantal leden van het Centrum niet zo moeilijk om op dit verzoek in te gaan.

Aan de kwestie van de talentellingen werd er in de acht delen van "Taal en Sociale Integratie", het tijdschrift van het Centrum, reeds herhaaldelijk aandacht besteed. De verschillende talentellingen uit het verleden werden uitvoerig en kritisch geanalyseerd, terwijl ook de actie voor de afschaffing van de talentelling in 1960 onlangs eveneens aan een degelijk onderzoek onderworpen werd. L. Sieben, aspirant bij het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (V.U.B.), die een doctoraal proefschrift voorbereidt over de taalwetten van 1932 m.b.t. Brussel, werd bereid gevonden een synthese op te stellen van deze talentellingen-problematiek. Hij schetst achtereenvolgens de organisatie, de inhoud en de resultaten van deze tellingen en zet het conflict uiteen waartoe ze in de periode 1958-1961 aanleiding gaven.

Deze talentellingenproblematiek tegen de achtergrond van het verfransingsproces te Brussel plaatsen, bleek evenmin zeer moeilijk te zijn. Op basis van de reeks "Taal en Sociale Integratie" kwamen er immers al twee synthese-werken tot stand : "Le bilinguisme en Belgique. Le cas de Bruxelles", bestemd voor een franstalig publiek en "The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels", bestemd voor een engelstalig publiek. De doctorale proefschriften van F. Louckx en M. De Metsenaere zorgden eveneens voor een zeer grondige basisinformatie. Prof. Dr. H. Van Velthoven, die zelf fundamentele bijdragen over Brussel publiceerde en een specialist van de geschiedenis van de Vlaamse beweging is, wilde ingaan op ons verzoek deze synthese op te stellen. Dit dossier vangt dan ook aan met de vernieuwende samenvatting van de sociaal-politieke processen en mechanismen die zich in het verleden hebben afgespeeld en in het licht waarvan ook de huidige NCC-campagne moet

gezien worden. Op een bijzondere heldere wijze duidt de auteur tergelijktijd de complexe situatie aan waarin het probleem Brussel zich bevindt.

Over het eigenlijke onderwerp van de NCC-campagne, met name de rol die de identiteitskaarten spelen, werd echter nog geen apart onderzoek uitgevoerd. Wel konden er in de bestaande literatuur heel wat aanknopingspunten gevonden worden. Twee medewerkers van het Centrum, de historici S. Parmentier en B. Martin, gingen hiernaar op zoek en vulden hun informatie via bronnenonderzoek aan. Hun overzicht, dat het derde en laatste deel van dit dossier vormt, bevat uiteraard slechts een aantal inleidende gegevens, die nog verder uitgewerkt dienen te worden, maar het voldoet zeker aan de basisopzet van deze bijdrage : populair-wetenschappelijke informatie verschaffen aan een zo ruim mogelijk publiek.

Om de lezers van dit dossier in de mogelijkheid te stellen de problematiek wat verder uit te diepen, geven alle auteurs een beknopte literatuurlijst op. Er werd ook voor enig illustratiemateriaal gezorgd. Tabellen met cijfergegevens en enkele representatieve teksten werden in bijlage opgenomen.

Dat dit dossier tot stand kwam, danken we dus in de eerste plaats een de gewaardeerde medewerking van deze vier auteurs, maar daarnaast ook aan de steun op organisatorisch en administratief vlak van Dr. M. De Metsenaere en vooral van G. Van Belle, gewetensbezwaarde bij het Centrum en tenslotte ook aan de financiële hulp van het V.O.C.

I. DE TAALSITUATIE TE BRUSSEL VANAF 1830 TOT HEDEN.

EEN HISTORISCHE EN SOCIO-POLITIEKE ANALYSE.

door H. VAN VELTHOVEN

I. DE TAALSITUATIE TE BRUSSEL VANAF 1830 TOT HEDEN. EEN HISTORISCHE EN SOCIO-POLITIEKE ANALYSE.

Harry VAN VELTHOVEN

Docent aan de Administratieve en Economische Hogeschool Brussel/
Vrije Universiteit Brussel.

1. Inleiding.

De grondwet deelt België in 4 taalgebieden in: het Nederlands taalgebied, het Frans taalgebied, het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad en het Duits taalgebied. De taalgrens scheidt Vlaanderen zowat horizontaal van Wallonië, met binnen Vlaanderen het tweetalig hoofdstedelijk gebied. Historisch bekeken heeft zich daar een zodanig massaal taalverschuivingsproces voorgedaan dat het oorspronkelijk Vlaams-Brabantse gebied een sterk franstalige dominantie ging vertonen. In haar zuidelijke expansie heeft deze verfransing bijna de aansluiting met Wallonië bereikt.

In de 19 gemeenten van de Brusselse agglomeratie zijn tegelijkertijd ingewikkelde en dynamische taalstructuren ontstaan: de verhouding van de standaardtalen tot hun respectieve regionale talen en dialecten, alsook vormen van tweetaligheid met taalkeuze en taalwisseling naargelang de omstandigheden: wie spreekt welke taal met wie, wanneer en waarover. Heel rudimentair kan er van uitgegaan worden dat bij de tweetaligen de groep het talrijkst is die het Nederlandse dialect als dagelijkse omgangstaal gebruikt en het Brussels-Frans voor formele en officiële aangelegenheden houdt. Daarnaast onderscheidt men franséentaligen (standaard-Frans en/of Brussels-Frans) en nederlandstaligen die in variërende mate standaard-Frans of Brussels-Frans kennen, maar qua onderlinge

verhouding met een duidelijk overwicht van fransééntaligen. Een taalbeeld dat recentelijk ook andere tendensen begint te vertonen.

Dit artikel beoogt dieper in te gaan op de oorzaken van het verfransingsmechanisme, de impact ervan, de reactie daartegen, een voorzichtige status quaestionis. Het kan niet anders dan behandeld worden vanuit het geheel der Belgische context, met de nodige inpassingen vandien.

2. De Belgische onderdrukkingssituatie, sociaal-psychologische mechanismen.

Het is bekend dat het twintigjarige Franse bewind (1795-1814), door tabula rasa te maken met eeuwenoude instellingen en voorrechten, aan de basis lag van wat men een moderne staat kan noemen. Vanuit een centralistische opvatting werd tegelijkertijd het openbare leven grondig verfranst, met uitsluiting van het Vlaams. Opgenomen in een Franse cultuursfeer, geïmponeerd door de internationale statustaal van dat ogenblik, sloot de hogere sociale elite zich daarbij aan. Een proces dat door de Hollandse periode (1814-1830) niet kon ongedaan gemaakt worden.

De Belgische revolutie zorgde opnieuw voor het Frans als enige officiële taal, hoewel de meerderheid van de bevolking Vlaams-ééntalig was. Dat kon omdat in Vlaanderen de politieke macht gemonopoliseerd werd door de verfranse cijnselite en omwille van het ontbreken van een concurrerende standaardtaal: wel een aantal Vlaamse dialecten, nog niet het Nederlands als bovenregionale cultuurtaal. Bovendien werd Vlaanderen met zijn agrarisch-huisambachtelijke structuur door de Brusselse haute finance in de steek gelaten en was het op weg "arm Vlaanderen" te worden, wat in contrast met een industrieel expansief Wallonië (Henegouwen en

Luik) tot de identificatie van Vlaams met armoede en achterlijkheid zou leiden.

Zo ontstond een intern kolonialisme met economische, sociale en culturele facetten, waarbij de taalmuur een sociale muur werd, de taalstructuur als machtsstructuur gehanteerd werd. Frans werd voorgesteld als het patriottisch bindteken van de nieuwe staat, als de superieure cultuurtaal van de bevrijding, met daaronder het Vlaams en het Waals als dialecten. Allerlei externe structuren, te beginnen met de Fransééntaligheid van bestuur-gerecht-leger-onderwijs, droegen tot die beeldvorming en corresponderende sociaal-psychologische beïnvloeding bij. Wie in de openbare diensten of in de privé-sector ambtenaar/bediende wilde worden, wie sociaal hogerop wou, wie voor "beschaafd" wilde doorgaan, diende Frans te kennen en er in zijn formeel leven naar over te schakelen. Met des te meer invloed naarmate de staat moderniseerde en kanalen tot sociale promotie open kwamen.

Voor al voor Brussel-stad zou dit grote gevolgen hebben. In het midden van de 18de eeuw had het, zoals vrijwel alle Vlaamse steden, slechts een dunne bovenlaag van Franssprekende edellieden en gefortuneerde burgers geteld. Fungerend als vorstelijke residentie en zetel van de centrale bestuursorganen sinds de Bourgondische periode, had zich in de bovenstad - waar men veilig was tegen het regelmatig buiten de oever treden van de Zenne (drooggelegd in 1870) - een elitair Frans taaleiland gevormd dat zich van de benedenstad onderscheidde. Veel doorstroming gaf dat niet en het stedelijk bestuur was Vlaams.

De talentelling van 1846 maakte echter al duidelijk dat voorgaande ontwikkelingen diepe sporen hadden getrokken. Rekenden in Antwerpen en Gent 2% en 5% zich tot de Franssprekenden, dan

bedroeg dit in Brussel reeds 38,4%, wat in 1910 tot zo'n 50% (meest/uitsluitend) zou toenemen. Daarvoor zijn verklarende factoren. Vanaf het begin was er de grotere impact van de Franse overheersing en de aanwezigheid van een invloedrijke kolonie Franse politieke bannelingen. Bovenal werd Brussel in 1830 de hoofdstad van de nieuwe staat, het symbool van het zegevierende Belgische patriottisme, het centrum van de politiek-administratieve, financieel-economische en sociaal-culturele machtsconcentratie. Met een coresponderende elite die zijn controle- en waardensysteem w.o. de geschetste taalideologie als staatsvormend aan de periferie zocht op te leggen. Dat weerspiegelde zich ook in de socio-professionele structuur. Zo zou o.m. de rekrutering van het personeel voor de centrale en gemeentelijke diensten, voor de financiële en commerciële instellingen vooral Waalse immigranten aantrekken die dan ook meer in de middengroepen van ambtenaren en bedienden te situeren waren. Evenmin zou, in contrast met de andere Vlaamse steden, de Brusselse middenklasse een rijke voedingsbodem voor het flamingantisme worden.

Vanaf 1880 zou de taalverschuiving naar tweetaligheid zich ook tot de volksklasse uitbreiden. Dat hing samen met haar sociale ontvoogding langs een zich organiserende arbeidersbeweging en een zich veralgemenend lager onderwijs om. Het ontbreken van een uitgebreid industrieproletariaat en de eigen kenmerken van de Brusselse arbeidersaristocratie - in symbiose met de kleine middenstand, gevoeliger voor sociale stijging en dus voor tweetaligheid, de eventuele Waalse inbreng - zouden dit proces oriënteren. Gevoelig voor de strategie van burgerlijke klassenintegratie, daarin sterk beïnvloed door het francofoon progressief liberalisme, maakt ook de kennisoverdracht van het Frans daarvan deel uit. Nog minder dan elders zou in Brussel het Frans door de arbeiders-

beweging als een klasse-instrument ervaren worden en diende de taalkloof gedicht via het wegwerken van "individuele" tekortkomingen. Bij de veralgemening van het lager onderwijs zou de overgrote meerderheid van de Brusselse bevolking daarvan prioritaair de kennisverwerving van het Frans verwachten.

Dat is des te belangrijker gezien de massale migratiebewegingen naar Brussel, de versnelde verstedelijking en suburbanisatie. Leefden in 1846 in de huidige agglomeratie van de 19 gemeenten 211.634 inwoners (waarvan 123.874 in Brussel-stad), dan ging dit een eeuw later naar het miljoen. Integratie in een geurbaniseerde samenleving betekende voor de meerderheid van deze immigranten, meestal plattelanders die alleen een Vlaams dialect kenden, ook aanpassing en overschakeling qua taal.

In de Brusselse agglomeratie ontstond een klimaat dat tot diep in de 20ste eeuw zou doorwerken en dat gepaard ging met een negatieve Vlaamse identiteit. De groeiende collectieve minachting t.a.v. het Vlaams, geassocieerd met armoede en een boers gebrek aan cultuur, het uitzicht op sociale vooruitgang zou vele autochtonen en Vlaamse inwijkelingen ertoe aanzetten zich buitenshuis in de statustaal verstaanbaar te maken. De kwaliteit daarvan - vaak een slordige dooreenmenging van Franse woorden en Vlaams dialect - was minder erg dan het gevoel erbij te horen, zeker in het anonieme stadsmilieu waar sociale beoordeling op uiterlijke kenmerken berust. Het is volgens dit mechanisme dat Vlaamse inwijkelingen uit de laagste bevolkingslagen telkens opnieuw op de laagste trede begonnen, terwijl de eerste generatie uit de middenklasse de verdere stap naar een franstalige levenssfeer binnenshuis zette. Van hun kant zagen de franstaligen er geen enkel nut in af te dalen tot de kennis van het Nederlands, zelfs niet toen dit tot een standaardtaal uitgroeide.

Niettemin dient ook de verfransing met omzichtigheid en in zijn veelomvattendheid benaderd, op zoek naar de domeinen van het taalgedrag: familiaal en in vriendenkring, kinderopvoeding en kerkbezoek, algemene secundaire en administratieve contacten, werksituatie, later vrijetijdsbesteding en mediagebruik ... alsook de sociaal-psychologische druk uitgaande van daarmee corresponderende externe structuren: de economische sfeer, de professionele verenigingen, de gezondheidszorg, de culturele sector en het ontspanningswezen, de partijen en de kerk, de media en de reclame ... en cumulatief naarmate de verzorgingsstaat tot stand kwam. Belangwekkend daarbij zijn de conclusies van een recent empirisch onderzoek, waarbij de gezinssamenstelling (taalgemengde huwelijken) en het milieu van de woongemeente als de twee meest beslissende factoren in de overgang van het Nederlands naar het Frans genoemd worden. De hiernavolgende analyse zal voornamelijk beperkt blijven tot de impact van lokale en nationale besluitvormingsniveaus, hoewel ook dit slechts in grote lijnen kan gebeuren.

3. De taalwetgeving en het apart statuut voor Brussel (1873-1914).

Tegen de Belgische onderdrukkingssituatie ontstond de Vlaamse beweging, wat tijdens de periode 1873-1914 leidde tot de eerste taalwetten inzake gerecht, bestuur, onderwijs, leger. In globaal kan daarvan het volgende gezegd worden:

Ze waren beperkt tot Vlaanderen en zorgden daar voor een beperkte vorm van officiële tweetaligheid, zonder dat de francofone taalmacht in se aangetast werd, wat dus ook gold voor de essentie van het verfransingsmechanisme. Hier situeert zich de bekende evaluatie van De Raet inzake de meetkundige en de rekenkundige reeks.

Niettemin was het behoud van het Frans als nationale eenheidstaal illusoir geworden van het moment dat de sociale beweging - vooral onder druk van het Waalse proletariaat - het algemeen stemrecht had afgedwongen en de Vlaamse massa stemrecht kreeg. In 1893 had de cijnselite dat nog weten te beperken tot meervoudig kiesrecht zodat in Vlaanderen de katholieke en liberale kiesverenigingen de democratische doorbraak nog wisten af te remmen. Toen echter een Vlaamse economische inhaalbeweging inzette, de modernisering van de staat een steeds uitgebreidere taalspecifieke tertiaire sector deed ontstaan, nieuwe Vlaamse pressiegroepen vanuit de bediendensector en de Vlaamse K.M.O.'s zich aanmeldden, een buitenparlementair Vlaamsgezind netwerk zich vormde, het flamingantisme zich ideologisch en organisatorisch vernieuwde ... begon het rond 1910 duidelijk te worden dat de Vlaamse beweging alleen nog met volledige gelijkberechtiging qua taal vrede zou nemen: ofwel veralgemeende tweetaligheid (het personaliteitsprincipe) ofwel een overeenkomstig territorialiteitsprincipe.

Veralgemeende tweetaligheid werd door Wallonië afgewezen. Om dat te begrijpen moet men terug naar de ongelijkmatige economische uitgangspositie van 1830 en de politieke vertaling die dit gekregen had: een liberaal-socialistisch overwicht in Wallonië dat echter telkens ongedaan gemaakt werd door de nog grotere dominantie van de katholieke partij in Vlaanderen. Dat had zich vanaf 1884 geuit in homogeen (zeker tot 1907) conservatieve katholieke regeringen, gekant tegen de meeste democratische items van dat moment, met inbegrip van het algemeen enkelvoudig stemrecht. De eerste ernstige dreiging met bestuurlijke scheiding kwam in 1912 dan ook vanuit de Waalse progressieve meerderheid, na haar zoveelste electoraal tekort schieten op Belgisch niveau en verongelijkt door het Vlaamse eisenprogramma. In haar ogen stond veralgemeende tweetaligheid, gezien de onkunde/onwil van de

Walen om Nederlands te leren, gelijk met een nog verder toenemend Vlaams-klerikaal overwicht in België. De zich parallel ontwikkelende Waalse beweging zag in haar hoofdtendens wel in dat het "Belgique à papa" voorbij was, erkende het bestaan van twee nationaliteiten, maar poogde toch nog de francofone suprematie in België te beveiligen via volgend model: territorialiteitsrecht voor Wallonië, personaliteitsprincipe voor Vlaanderen o.m. via de vrijheid van het gezinshoofd, en a fortiori de bestendiging van de francofone machtspositie in Brussel.

Bij elke taalwet had zich inderdaad de vraag gesteld wat er met het hoofdstedelijk gebied diende te gebeuren. Voor de flaminganten stond het vast dat Brussel als overwegend Vlaamse stad in een aantal opzichten een gelijkaardige regeling moest krijgen als het minimale dat voor Vlaanderen bekomen werd. Bij verschillende gelegenheden, vooral inzake onderwijs, zouden zij zich daarvoor tot het uiterste inspannen. Zij slaagden in dit opzet niet, omdat het francofone bondgenootschap waarmee zij al voor Vlaanderen geconfronteerd werden - Wallonië, Brusselse bewindvoerders, franskiljons - precies van Brussel de losprijs maakte van hetgeen het t.a.v. Vlaanderen wilde toestaan. Ter rechtvaardiging werd ingeroepen dat de hoofdstad een "ville mixte" was waar het Frans elke dag terrein won, dat het als patriottische ontmoetingsplaats noch bij Vlaanderen noch bij Wallonië mocht gerekend worden, dat daar met zo weinig mogelijk taaldwang en volgens spontane processen in vrijheid een "âme Belge" kon groeien. Het politieke gewicht van de Brusselse afvaardiging in elke nationale partij woog overigens zwaar door. De losprijs had twee facetten:

- Een apart taalstatuut voor het hoofdstedelijk gebied. De Vlaamsspekende bevolking kreeg daar vanuit het parlement onvoldoende

of geen institutionele bescherming, en achteraf werden systematische overtredingen tegen het weinig gestemde getolereerd. Dat gold zeker inzake onderwijs en bestuur. Sommige ministeries, zoals dat van Financiën, compenseerden het wegvallen van standplaatsen in Vlaanderen voor Franséentalige Walen zelfs door het Brusselse werkterrein voor hen te reserveren. Bij de invoering van de leerplicht in 1914 zou weliswaar een verzachte toepassing van het principe moedertaalvoertaal als uitgangspunt aanvaard worden en moest de aanduiding ervan door het gezinshoofd met de werkelijkheid overeenstemmen, maar dit draaide zoals voorzien de facto uit op de vrijheid van het gezinshoofd en het quasi verdwijnen van de kleine Vlaamse infrastructuur in een aantal Brusselse gemeenten.

- Parallel met de uitdeinende verstedelijking zou dat apart statuut zich tot een toenemend aantal oorspronkelijk Vlaamse gemeenten uitbreiden, de samenhang verstedelijking-verfransing. Voor Wereldoorlog I omvatte de agglomeratie al 13 gemeenten. De helft daarvan was echter toegevoegd bij wijze van compromis, zonder de plaatselijke taalrealiteit te weerspiegelen. Met nog deze verduidelijking dat de verfransing het verst gevorderd was naar de zuidelijke en de oostelijke kant, minder naar de noordwestelijke kant (Anderlecht, Molenbeek) wat samenhang met de gunstiger geografische ligging t.a.v. de Vlaamse inwijking en het industrieel i.p.v. residentieel karakter.

Veel werd aan het gemeentelijk initiatief overgelaten. Dat had positief kunnen zijn als de Brusselse gemeenten het hoofdstedelijk gebied zouden gezien hebben als een ontmoetingsplaats tussen Vlaanderen en Wallonië door een vorm van tweetaligheid na te streven. Globaal bekeken gebeurde dit niet. Het Brusselse

flamingantisme, veelal belichaamd door ingeweken Vlamingen en aansluiting zockend bij letterkundige en toneelgezelschappen, slaagde er o.m. wel in een Koninklijke Vlaamse Schouwburg te verkrijgen, maar kreeg toch geen greep op de besluitvorming.

In Brussel-stad zou eigenlijk slechts één grote inspanning geleverd worden om de hoofdstad een tweetalig karakter te geven, met name door de liberale burgemeester Buls tijdens de periode 1880-1890. Zo wilde hij in het kader van een integrale onderwijs- vernieuwing en ruimere alfabetisering een einde maken aan het tot dan van kracht zijnde systeem waarbij Vlaamssprekende kinderen - 90% in 4 van de 7 onderzochte lagere gemeentescholen - les kregen in een taal die ze niet verstonden door onderwijzers die hen niet begrepen. Vandaar de invoering van het zogenaamde transmutatiestelsel. De leerlingen zouden door het "schoolhoofd" gespreid worden over franstalige en nederlandstalige klassen volgens het principe moedertaal-voertaal. In de derde graad (10-12 jaar) zouden de Vlaamssprekende kinderen na een aangepast programma in staat moeten zijn de lessen in het Frans te volgen, de Franssprekende kinderen de lessen Nederlands in die taal zelf. Hoewel de superioriteit van het Frans impliciet erkend bleef, zouden de Brusselse besluitvormers na enkele jaren aan dit experiment een einde maken. Zij weigerden hun burgemeester verder te volgen en het Nederlands als standaardtaal te valoriseren, daarmee de vijandigheid van een deel van het onderwijzend personeel bijtredend. Ook de groeiende invloed van de Liges Wallonnes - de Waalse beweging was op dat ogenblik het meest actief te Brussel en politiseerde daar de talrijke Waalse verenigingen - 'op de liberale partijvleugels ten nadele van de flaminganten was daaraan niet vreemd.

Vanaf dan werden de Vlaamssprekende kinderen steeds sneller naar de franstalige klassen overgeheveld, waarbij de kleuterscholen als eerste belangrijkste taalsluis dienden. Een gebruuskeerde overgang die er mee voor zorgde dat vele Vlaamse kinderen 3 jaar leerachterstand opliepen en de klassen van de verachterden gingen bevolken. Gezien de sociale stigmatisering en vanuit de opvatting dat hun kinderen toch al Vlaams kenden, was het niettemin begrijpelijk dat ook de resterende Vlaamse klassen in de eerste graad - wel eens de klassen van de luiskoppen genoemd en zo de connectie arm-Vlaams visualiserend - leegliepen toen het stadsbestuur naar 1914 toe de facto de vrijheid van het gezinshoofd invoerde. Hoewel het Vlaams toen nog altijd de huistaal van meer dan de helft der leerlingen was, bleven er nog 6 Vlaamse klassen over, tegenover 405 franstalige in de 3 graden.

Gegevens uit de 8 gemeenten van de eerste gordel wijzen voor een aantal onder hen op een gelijkaardige ontwikkeling, met het Vlaams slecht dienend als tijdelijke faciliteit voor de oversteek naar het Frans. Het resultaat was dat de Franssprekenden alleen het Frans als standaardtaal kenden, de Vlaamssprekende kinderen in een eerste generatie noch het Nederlands noch het Frans, maar zich bedienden van een slordige dooreenmengeling van approximatief Frans en Vlaams dialect, de Beulemansen. Niettemin werd om machtspolitieke redenen vastgehouden aan het beeld van de zogenaamde tweetaligheid. Qua inhoud omdat al wie een paar woorden Frans kende bij de tienjaarlijkse tellingen als tweetalige kon worden opgenomen. Qua aantal omdat dit soort toenemende tweetaligheid niet diende om op het specifieke karakter van de agglomeratie te wijzen, maar op de toenemende francofone dominantie ervan - annexatie van de tweetaligen of het alleen

vergelijken van de louter ééntaligen – wat dan kon ingeroepen worden om een Vlaamse of zelfs tweetalige structuur overbodig te verklaren. Het manipuleren van de tweetaligheid ging dus tot de kern van het verfransingsmechanisme behoren, waarbij het nationaal en het gemeentelijk besluitvormingsniveau mekaar versterkten.

4. Het interbellum. Vlaanderen vernederlandst, Brussel verfranst verder.

Na de activistische collaboratie tijdens Wereldoorlog I, die o.m. geprobeerd had Brussel als hoofdstad van de autonome staat Vlaanderen te recupereren, zocht het flamingantisme een nieuw elan en moest het in de jaren 1920 met een aantal kreupele taalwetten vrede nemen. Naast de voortgezette economische ontwikkeling werkten ingrijpende politieke veranderingen echter in haar voordeel. Het haastig toegestane enkelvoudig stemrecht (1919, 1921) had het politieke landschap immers herschud. Voor Vlaanderen hield dat in: ontvoogding en politieke autonomie van de katholieke arbeidersbeweging binnen een standenpartij, doorbraak van het Vlaamse socialisme, naoorlogse aanwezigheid van het Vlaams-nationalisme dat opkwam voor federalisme. De electorale opgang van deze laatste partij vanaf 1929 maakte indammingsstrategieën noodzakelijk en versterkte zo de Vlaamsgezinde vleugel binnen de traditionele partijen.

In de jaren 1930 werd dan ook via taalwetten de grondslag gelegd voor de officiële ééntaligheid van Vlaanderen: de vernederlandsing van de Gentse universiteit (1930), bestuur en onderwijs (1932), gerecht (1935), leger (1938). Voor het eerst kon daardoor een generatie volledig in het Nederlands opgroeien, wat vooral na Wereldoorlog II merkbaar zou worden. De beginnende isolering van het franskiljonisme betekende echter nog niet dat bij velen

de minderheidsmentaliteit verdwenen was, mede omwille van de nog sterk tastbare economische macht daarvan in de privé-sector en de resterende sociale symboolfunctie van het Frans. Bovendien had de francofonie, ondanks de noodgedwongen toegevingen, ervoor gezorgd dat in de taalwetten dwingende sanctiebepalingen ontbraken. Juist dat deed zich vooral voelen in de resterende spanningshaarden waarnaar de confrontatie zich begon te verplaatsen: enerzijds de taalgrens, anderzijds de centrale administratie en de ondergeschikte besturen te Brussel.

Het probleem van de tweetaligheid van deze laatste diensten was niet meer te ontwijken geweest. Voor de centrale administratie werd, gezien de Waalse afwijzing van individuele tweetaligheid, geopteerd voor tweetaligheid van de dienst op basis van ééntaligheid der ambtenaren. Dat impliceerde de opdeling in taalrollen waartussen een billijk evenwicht moest ontstaan en waarbij in de praktijk de tweetaligheid van een aantal Vlaamse ambtenaren de eenheid van de dienst moest waarborgen. Geleidelijk zou de Vlaamse achterstand verminderen, hoewel begin 1950 nog steeds 60% van de hogere ambtenaren in de ministeriële departementen tot de Franse taalgroep behoorden, wat nog niets zegt over het hiërarchisch niveau en waarbij een aantal ministeries werkelijke wanverhoudingen vertoonden (Buitenlandse Zaken 152-29).

De Brusselse gemeentebesturen hadden wél de individuele tweetaligheid van de ambtenaren als uitgangspunt genomen, zij het met gradaties volgens de uitgeoefende functie. De meer grondige kennis werd beperkt tot de laagste categorieën in contact met het publiek, terwijl de taalexamens zelf vaak tot een formaliteit herleid werden. Met als gevolg dat in 1963 nog steeds zo'n 90% van de hoogste categorie ambtenaren Franstalig was. Een positie

die de gemeentebesturen onderbouwd hadden door inzake de interne diensttaal voor fransééntaligheid te kiezen. In zijn effecten verhoogde dat het franstalig werkvolume, terwijl qua beeldvorming de Vlaamse Brusselaar nog steeds ervaarde dat het er vooral op aankwam Frans te kennen. De dramatische toestand in het Brusselse onderwijs illustreerde dat treffend. In 1940 zou senator Vermeylen aantonen hoe nog steeds Vlaamssprekende kinderen in hoge getale gedernationaliseerd werden, hoe de onwettige "vrijheid van het gezinshoofd" welig tierde en welk tekort er bestond aan Vlaamse infrastructuur van kindertuin tot normaalschool.

Kortom terwijl Vlaanderen vernederlandste, verfranste Brussel verder. Men was er niet in geslaagd de Vlaamse aanwezigheid daar efficiënt te doen respecteren, zoals ook aan de negatieve Vlaamse identiteit weinig veranderd was. Bovendien had de Brusselse agglomeratie zich sinds de wet van 1921 tot 16 gemeenten uitgebreid en had Brussel-stad zelf drie andere Vlaamse gemeenten aangehecht. Qua verdere expansie werd de bepaling van de wet van 1932 inzake taalgrensgemeenten ingeroepen, waarbij een gemeente die meer dan 30% franstaligen telde - volgens de norm "meest of uitsluitend" - naar uitwendige tweetaligheid moest overschakelen, wat bij het ontstaan van een anderstalige meerderheid ook voor de interne diensttaal gold. Dat verscherpte nog het referendum-karakter van de tienjaarlijkse volkstellingen in het Vlaams-Brabantse randgebied. Te meer daar het oneigenlijke gebruik van de in 1932 voor Vlaanderen voorziene transmutatieklassen - als overgangsmaatregel voor louter franssprekenden - in het randgebied én tot niet-aanpassing van de francofone kinderen én tot opname van Vlaamssprekende kinderen leidde.

5. Van Wereldoorlog II tot Hertoginnedal (1963). De taalconfrontatie verschuift naar de Brusselse agglomeratie.

Tijdens Wereldoorlog II zouden collaborerende Vlaams-nationalisten opnieuw orde op zaken willen stellen in Brussel, propagandistisch voorgesteld als te heroveren Vlaamse grond. De Belgische taalwetten dienden daartoe strikt toegepast. Met opmerkelijke successen vooral in het fröbel en lager onderwijs waar de schoolbevolking in de Vlaamse klassen verdubbelde tot respectievelijk 43% en 40% van het totaal en voor het eerst een toereikende Vlaamse basisstructuur ontstond. Opmerkelijk was ook dat in 1942, in het kader van de grote stedelijke agglomeraties, Groot-Brussel werd opgericht dat 19 gemeenten en 930.000 inwoners omvatte en geleid werd door een 12-koppig schepencollege. Deze ingrepen, via collaboratie met nazi-Duitsland, maakten het Nederlands echter des te antipathieker, niet alleen bij francofonen, maar ook bij vele andere Brusselaars voor wie het beroven van de traditionele taalvrijheid en de wijze waarop dit gebeurde een visueel aspect van de bezettingsdwang werd.

Na de bevrijding in 1945 werd de gemeentelijke autonomie hersteld en viel het Vlaams onderwijs terug tot zijn vooroorlogs leerlingenaantal. De scherp anti-Vlaamse sfeer, waaruit de francofonie maximaal voordeel probeerde te halen, zou vooral ter gelegenheid van de talentelling van 1947 tot uiting komen. Fel door de Vlamingen gecontesteerd, waren de resultaten niettemin alarmerend zowel inzake de Brusselse agglomeratie als inzake Vlaams-Brabant:

- Als gevolg van de uitslagen werden in 1954 drie nieuwe gemeenten bij de agglomeratie gevoegd, die nu 19 gemeenten telde. De demografische en ruimtelijke expansie was gepaard gegaan met een verbluffend taalverschuivingsproces, al was het maar in zijn tendens. Vergelijken met 1866 was de nederlandsééntaligheid

van 46,2% tot 9% gedaald, de franséentaligheid van 19,3% tot 37% gestegen. Bovendien hadden de franssprekenden nu in quasi alle gemeenten de absolute meerderheid bereikt. Aan Vlaamse kant werd nu gesproken van "Brussel, kerkhof van Vlaanderen".

- De tweede schok was de omvang van de francofone aanwezigheid in Vlaams-Brabant, met 4 randgemeenten die al minderheden van 30% tot 40% noteerden, met uitlopers tot de taalgrens met Wallonië en tot de francofone impulsen die bleven uitgaan van Leuven-Frans, ondanks de ontduubeling van de katholieke universiteit aldaar. Bij gebrek aan afbakening van de Brusselse agglomeratie lag heel Vlaams-Brabant open. Behalve het fenomeen suburbanisatie zelf, werd deze evolutie door een complex aantal factoren bevorderd: het stedenbouwkundig wanbeleid, de steeds betere verkeersmogelijkheden, de uittocht naar de residentiële villawijken in de groene randgemeenten en dus niet in alle richtingen even sterk, de impact van grond- en bouwspeculanten die vooral rijke en dus overwegend francofone immigranten aantrokken, de aanvaarding door de Vlaamse overwegend landelijke bevolking van deze francofonen als een positieve referentie-groep die met de grootste taalwelwillendheid onthaald werd zodat een aantal van die gemeenten vrij snel de facto tweetalig beheerd werden, zich bijgevolg niet integrerende francofonen die eerst op een institutionalisering van de faciliteiten en daarna via een meerderheidspositie op een aansluiting bij de agglomeratie rekenden ... Kortom, er ontwikkelden zich snel nieuwe verfransingshaarden, de Brusselse olievlek.

Op dat moment leek het francofoon machtsverwervingsproces binnen de agglomeratie en naar de randgemeenten toe onstuitbaar, op weg naar hetgeen achteraf geschreven zou worden als "le

très grand Bruxelles" en "la francisation irréversible". Tegen deze bedreiging begon de buitenparlementaire Vlaamse beweging zich te reorganiseren. Eind 1958 verenigde het Vlaams Aktiekomitee Brussel en Taalgrens bijna alle culturele verenigingen en drukkingsgroepen, met steun van tal van Vlaamse burgemeesters en gemeentebesturen. Deze beweging zou versterkte stimuli krijgen van een kort daarna sprongsgewijs groeiende taalgevoelige tertiaire sector. Ze zou aansluiting vinden bij de eerste in het Nederlands opgroeiende generatie die steeds meer het Nederlands als overkoepelende standaardtaal begon te hanteren en die aan 't uitgroeien was tot een nieuwe Vlaamse massabasis met een complexloze en concurentiële elite. Daarbinnen groeide het ongenoegen over de tegenstelling tussen enerzijds de in België steeds toenemende Vlaamse demografische meerderheid, anderzijds de resterende sociologische minderheidspositie met corresponderende Vlaamse achterstand op sociaal-economisch en politiek gebied (qua welvaartspeil, beleid, regeringssamenstelling...). Tegen de achtergrond van pas gepacificeerde levensbeschouwelijke en sociaal-economische spanningsvelden (de winterstaking van 1960-1961 even terzijde gelaten) en aan het begin van de "golden sixties" zou deze buitenparlementaire beweging erin slagen om voornamelijk via de katholieke partij (tot 1965 meer dan de helft der stemmen in Vlaanderen) de Vlaamse kwestie opnieuw te actualiseren.

Ditmaal namen de eisen inzake Brussel een centrale plaats in, vanuit de optiek dat zolang men tweederangsburger in het hoofdstedelijk gebied was men ook tweederangsburger in België bleef. De afschaffing van nieuwe talentellingen betekende een eerste succes. Twee indrukwekkende Vlaamse marsen op Brussel in 1961

en 1962 moesten illustreren dat Vlaanderen Brussel niet losliet. Na in essentie voor haar ontvoogding te hebben gezorgd, kon nu een grotere energie naar het hoofdstedelijk gebied gericht worden, waar het bij een hernemend Vlaams verenigingsleven aansluiting vond. Streefdoelen waren effectieve tweetaligheid van de diensten, geïnstitutionaliseerde erkenning en bestuurlijke medezeggenschap.

Deze beoogde gelijkwaardigheid kon slechts gepaard gaan met het terugdringen van de overheersende francofone positie en het verfransingsmechanisme in se. De eisen m.b.t. de machtsdeling in en de begrenzing van de Brusselse agglomeratie werden door de francofonie dan ook als Vlaams extremisme en imperialisme ervaren. Vrije taalexpansie moest gewaarborgd blijven, waarbij ook in het randgebied individueel taalrecht diende te primeren boven Vlaams territorialiteitsrecht.

Na de afbakening van de taalgrens tussen Vlaanderen en Wallonië in 1962, leidde de confrontatie van beide uitgangspunten het jaar daarop tot het compromis van Hertoginnedal. Daarbij werd de taalhomogeniteit van Vlaanderen en Wallonië bevestigd en verdwenen qua onderwijs de resterende transmutatieklassen in Vlaanderen. Tevens moesten wetten inzake bestuur en onderwijs via sluitender maatregelen de officiële tweetaligheid in Brussel-Hoofdstad bevorderen:

- Qua bestuur moesten ditmaal vastgelegde percentages de Vlamingen een evenwaardig deel waarborgen in de centrale diensten en in de Brusselse gemeentelijke instellingen, vooral m.b.t. de leidinggevende ambten. In de centrale en hiermee gelijkgestelde diensten, die zich tot nu hadden weten te onttrekken, werd het ontdoken "billijke evenwicht" vervangen door een efficiënter systeem van taalkaders (een Nederlands, een Franstalig en een

tweetalig dat 20% van de hogere betrekkingen omvat). In de Brusselse gemeenten werd nu een ernstig tweetalig functioneren zowel intern als extern gewaarborgd. De dossiers moesten behandeld worden volgens de taal van het lokaliseerbare gebied, volgens de taal van de betrokken particulier, in andere gevallen volgens de taal van de behandelende ambtenaar. Deze behoorde tot een Nederlandse of Franse taalgroep naargelang de taal van het diploma, maar met kennis van de tweede taal. Bij aanwerving diende onder de graad van afdelingschef 1/4 van de betrekkingen aan de Vlaamse taalgroep voorbehouden, terwijl vanaf die graad binnen de 10 jaar pariteit (op dat ogenblik een 11%-39% verhouding) moest bereikt zijn. Bovendien kwam er controle op de taalexamens en de vereiste graad van tweetaligheid.

- Qua onderwijs werd voor alle Brusselse scholen het aantal lessen in de tweede landstaal versterkt. Een lagere nederlands-talige infrastructuur zou uitgebouwd worden, met splitsing van schooldirecties. Voor het eerst werd in een controle op de verklaring van het gezinshoofd voorzien. De uitvoering van deze maatregelen zou opnieuw te wensen overlaten.

Voorafgaand waren er grote politieke spanningen geweest aangaande de afbakening van de Brusselse agglomeratie. Met als uiteindelijk resultaat de bestuurlijke splitsing van het arrondissement Brussel in: een ééntalig Vlaams arrondissement Halle-Vilvoorde dat tot het nederlandse taalgebied behoorde, een tweetalig arrondissement Brussel-Hoofdstad beperkt tot 19 gemeenten, zes Vlaams-Brabantse randgemeenten (Drogenbos, Linkebeek, Sint-Genesius-Rode, Kraainem, Wezenbeek-Oppem en Wemmel) met een eigen administratief statuut waarbij francofonen faciliteiten

inzake bestuur (externe tweetaligheid) en lager onderwijs kregen.

Tenslotte zouden nieuwe controle-organismen, met schorsingsbevoegdheid, op de effectieve uitvoering van de globale maatregelen toezien: de Vaste Commissie voor Taaltoezicht en de Vice-Gouverneur van Brabant. Het zou hen aan werk niet ontbreken.

Vrij snel bleek dat Hertoginnedal geen pacificatie had gebracht. Aan beide kanten werden de maatregelen gecontesteerd. Door de franstaligen omdat de vooropgestelde toevoeging van 6 nieuwe Vlaamse gemeenten aan de Brusselse agglomeratie niet was doorgegaan en zij allesbehalve tevreden waren met de gelijkberechtigende maatregelen voor Brussel zelf. Door de nederlandsstaligen omdat, ondanks de winstpunten, men er niet in geslaagd was tot een definitieve begrenzing te komen. Het toekennen van faciliteiten werd als een zware psychologische nederlaag ervaren. Daardoor zou bij de francofonen de hoop op een verdere taal-expansie blijven bestaan, wat in die 6 gemeenten niet tot een culturele aanpassing en integratie zou leiden, maar slechts de tussenfase van een nieuw offensief zou markeren.

Dat kwam er sneller dan verwacht. Nu de Brusselse francophonie zich voor het eerst in haar voorrechten bedreigd voelde, kwam vanuit de reeds erg actieve franstalige drukkingsgroepen een snelle tegenmobilisering op gang. In 1964 kreeg dat zijn organisatorische bekroning met de oprichting van een nieuwe partij, het F.D.F. (Front Démocratique des Francophones), de emanatie van de Waalse beweging te Brussel die in alliantie met de liberale burgerij ging. Ze kon rekruteren binnen de in Brussel sterk dominante teritaire sector, onder diegenen die zich door de concurrentiële tweetaligheid in hun sociale positie en promotie bedreigd zagen en onder diegenen die aan de superioriteit van het Frans bleven vasthouden. Een defensieve reflex t.a.v. het behoud van de

bestaande machtsverhoudingen in de agglomeratie ging daarbij gepaard met een aanvallende positie t.a.v. Vlaams-Brabant, het doorbreken van het "carcan". Centrale thema's waren: taalvrijheid, referenda in het randgebied en het benadrukken van de eigen Brusselse identiteit. Met dat laatste werd ingespeeld op het na de Vlaamse marsen in Brussel ontstane klimaat, met suggestieve verwijzing naar de bezetting, naar een sfeer van Vlaamse dreiging van buitenaf, met leuzen als "Bruxellois, maître chez toi" en oproepen tegen het Vlaams imperialisme.

Het taalitem ontsnapte daardoor aan de machtige Brusselse afdelingen van de traditionele partijen - vooral aan de liberale partij - die grote delen van hun aanhang naar het F.D.F. zagen oversteken. De opgang daarvan was spectaculair: van 10% in 1965 naar 34,5% in 1971 en bijna 40% in 1974, waarmee zij in Brussel de belangrijkste politieke factor werd, in vele gemeenten de toon aangaf en ook nationaal niet over het hoofd kon gezien worden. Dat joeg ook de andere partijen in de hoofdstad op, die tot dan tweetalig met Franse dominantie waren en die bij het indammen van het F.D.F.-gevaar de Vlaamse kandidaten op de respectieve gemeenschappelijke verkiezingslijsten de rekening wilden doen betalen. Een marginaliseringsproces dat leidde tot een nederlandstalige radicalisering, vanaf 1968 de opkomst van afzonderlijke nederlandstalige lijsten, pluralistische samenwerkingsverbanden, Vlaamse eenheidslijsten (in 1976 in 18 van de 19 gemeenten) zij het variërend qua deelname. Een voorbijgaand fenomeen overigens omdat achteraf politieke affiniteiten zich plaatselijk herstelden, wat tevens een betere toegang tot schepenzetels en dus beheerfuncties waarborgde. Een discussie die nog voortduurt.

6. Brussel als inzet van de strijd tussen de gemeenschappen.

Een polarisering en taalsplitsing die zich ook nationaal binnen de traditionele partijen voltrok, zodat de communautaire tegenstellingen nu echt vorm kregen. De democratisering van het secundair en universitair onderwijs na Wereldoorlog II zorgde voor een eerste katalysator en zou in zijn effecten de bewustwording van de Vlaamse elite in spe nog verscherpen. Als gevolg van de studentenexplosie diende de katholieke universiteit te Leuven immers dringend aan expansie te denken. Het ging om een tweetalige dubbeluniversiteit in een nederlandsééntalige streek waarbij Leuven-Frans ter plaatse wilde blijven, meer taalfaciliteiten vroeg en in het verlengde van zijn expansieplannen droomde van de tweetalige driehoek Leuven-Brussel-Waver, "le très grand Bruxelles de l'avenir" (32,5% van de studenten Leuven-Frans waren trouwens Brusselaars). Dat impliceerde de verfransing van een flink stuk van Vlaams-Brabant, waardoor het Brusselse dossier met de Leuvense kwestie verweven geraakte. De hevige Vlaamse reactie leidde in 1968 tot de verhuis van Leuven-Frans naar Waals-Brabant, met als compensatie voor de vrijzinnigen een autonome Vrije Universiteit Brussel.

De Leuvense kwestie had intussen voor zo'n emotionele en mentale verwijdering tussen nederlandstalige en franstalige katholieken gezorgd dat de unitaire werking opgeheven werd en twee zelfstandige partijen ontstonden. Vanwege gelijkaardige spanningen in 1972 en in 1979 daarin gevolgd door de liberale en de socialistische familie. En met als neveneffect een verzwakking van de tot dan aanzienlijke greep der Brusselse federaties.

Ten grondslag daarvan lagen ingrijpende socio-economische

mutaties die helpen verklaren waarom de communautaire passies de jaren 1960-1980 zouden kenmerken. Niet alleen bleef het demografisch overwicht van Vlaanderen toenemen (57,1% van de Belgische bevolking in 1980), vanaf de jaren 1960 verschoof ook het economisch zwaartepunt naar Vlaanderen. Dat had te maken met een tegengestelde ontwikkeling. De internationalisering van de markt via de E.E.G. deed het voornamelijk Amerikaans MNO-kapitaal toevloeien dat zich vooral in Vlaanderen vestigde omwille van de geografische ligging, de lagere lonen en de grotere arbeidsreserve. Dat hielp mee aan de industriële ontsluiting van achtergebleven Vlaamse gebieden. Daartegenover stond de aftakeling van de verouderde Waalse basisindustrie, inzonderheid steenkool en daarna staal. Dat verhoogde nog het spanningsveld tussen Vlaamse en Waalse beweging die zich, zij het om andere redenen, door het unitaire Belgische centrum te kort gedaan voelden. Symptomatisch was de doorbraak van de zogenaamde communautaire partijen: de Volksunie in Vlaanderen, het Rassemblement Wallon in Wallonië, in 1971 samen met het F.D.F. goed voor 22,4% van de stemmen, en invretend op het electoraat van de drie traditionele partijen (in 1958 nog 95,4% scorend), die dus uiteindelijk ook uiteenvielen.

Aan Vlaamse kant ging het daarbij in een eerste fase nog om het doortrekken van zijn sociologische emancipatie tot volledige culturele zelfstandigheid. Zo zou in 1973 aan het bedrijfsleven in Vlaanderen de vernederlandsing opgelegd worden, waarmee de laatste verfransingssfeer verdween. Naarmate de nieuwe Vlaamse elite echter ook de andere unitaire-Belgische materiële en de weerstand die daarvan bleef uitgaan als achteruitstellend en afremmend voor zijn eigen expansie begon te zien, zou de wens

naar grondiger institutionele hervormingen beginnen groeien, met oog voor de eigen financieel-economische en budgettaire machtshefbomen: een financieel verdelende rechtvaardigheid tussen Vlaanderen en Wallonië en duidelijke afspraken inzake nationale solidariteit.

Aan Waalse kant voelde men zich economisch door de nationale holding-bourgeoisie en door de nationale staat in de steek gelaten. In 1960-1961 had dat al tot een hevige socialistische stakingsbeweging geleid, die weliswaar nationaal was en gericht tegen de eenheidswet, maar die voornamelijk op het Waalse socialisme steunde, van waaruit de eis naar antikapitalistische structuurhervormingen en federalisme geformuleerd en gepopulariseerd werd. Het korte intermezzo Pouillet-Vandervelde in 1925-1926 terzijde gelaten, volgden daarop overigens de eerste travaillistische regeringen. Naarmate het Waalse socialisme echter concludeerde dat zijn aan het algemeen enkelvoudig stemrecht ontleende nationale meerderheidsstrategie zich niet zou verwezenlijken, het dus niet in die mate zijn groot politiek overwicht in Wallonië (in 1961 nog 47%) op Belgisch-nationaal niveau zou kunnen concretiseren, het integendeel zijn electorale aanhang tot 35% zag krimpen en tegelijkertijd het succes van een Waalse federalistische partij vaststelde, ging het zijn koers daarop steeds meer afstemmen. Streefdoel werd economische gewestvorming met ter beschikking gestelde eigen financiële middelen voor de herstructurering en heropbouw van de Waalse regio. Ook de andere franstalige partijen viseerden intussen steeds meer "l'état belgo-flamand", nu de nationale partij-consensus en daarmee een aantal beheersingsmechanismen verbroken waren. De vrees voor politieke minorisering, gezien de demografische evolutie, ging daarbij gepaard met irritatie over de verdere ontwikkeling van een zelfbewuste Vlaamse

identiteit, wat eveneens op machtsverlies neerkwam. Vandaar ook de bijwijlen versterkte beklemtoning van het cultureel-politieke bondgenootschap Brussel-Wallonië.

De ineenstrengeling van communautaire en economische dossiers verhoogde steeds meer de explosiekracht onder het unitaire België. Twee grondwetsherzieningen, deze van 1970 en deze van 1980, zouden leiden naar een geregionaliseerde staat. Grote discussiepunten waren de samenstelling, de bevoegdheden en de financiële middelen van de respectieve deelgebieden. "Pièce de résistance" in de confrontatie tussen de gemeenschappen bleef echter de omschrijving en het statuut van de Brusselse regio. Moest het een regionalisering met twee worden en een apart statuut voor Brussel als hoofdstedelijk gebied (Vlaams standpunt) of een regionalisering met drie en dan met Brussel als volwaardig derde gewest (francofoon Brussels-Waals standpunt), en dan met welk hinterland, of opnieuw het vraagstuk van Brussel-19 en zijn randgemeenten. De discussie daarover zou het gesprek tussen 1970 en 1980 blokkeren. Slechts even scheen de dialoog van gemeenschap tot gemeenschap, waarbij de communautaire partijen betrokken werden, tot een globaal akkoord te leiden: het Egmont-Stuyvenbergpact van 1977-1978. De toegevingen aan Vlaamse kant inzake het randgebied m.b.t. faciliteiten in 7 nieuwe Vlaams-Brabantse gemeenten, evenals het principe van de koppeling van het lot der francofonen in de randgemeenten aan dat van de Vlamingen in de Brusselse agglomeratie, werden door de Vlaamse publieke opinie echter afgewezen. Dat veroorzaakte een nieuwe inpasse, zodat men in 1980 uiteindelijk besloot het probleem Brussel voorlopig in de koelkast te stoppen en de in 1970 voorziene gewestvorming alleen voor Vlaanderen en Wallonië operationeel te maken. De Vlaamse Gemeenschap zou Brussel

als hoofdstad en vestingsplaats voor haar instellingen kiezen. De vanaf 1980 duidelijk voelbare crisis zou de politieke prioriteiten wijzigen.

7. Een bescheiden status quaestionis inzake de Brusselse agglomeratie en het randgebied.

Het randgebied.

Het lijkt erop dat buiten de 6 faciliteitengemeenten de frans-talige olievlek aan het opdrogen is, in eerste instantie in de verder afgelegen gemeenten. Maar ook in de meer nabije gemeenten zonder faciliteiten tekent zich een stabilisering of achteruitgang van het aantal franstaligen af. Dat duidt op het verdwijnen van een gunstig inwijkingsklimaat en een verschuiving van de francofone inwijking naar Waals-Brabant en de faciliteitengemeenten. Bestuurlijke maatregelen hebben dit omkaderd. Te beginnen met de decreten van de Nederlandse Cultuurraad in 1972 inzake de taal van de ambtseed door openbare mandatarissen en het gebruik van het Nederlands als enige officiële voertaal op alle bestuurlijke besluitvormingsniveaus. Zo ook moest in 1971 de oprichting van 5 sterke Vlaamse randfederaties, waarin de 6 faciliteitengemeenten geïntegreerd werden, voor een grotere weerbaarheid zorgen. Afgeschaft in 1975 kwam er een kleinschalige samenvoeging van gemeenten binnen een Belgische fusie-operatie. Van groot belang was de mentaliteitsverandering, het afschudden van sociaal-psychologische verfransingsdruk, waarbij verschillende factoren een rol speelden: de groeiende identificatie met Vlaanderen en de verhoogde economische aantrekkingskracht daarvan ten nadele van Brussel als probleemgebied, positieve sensibiliseringscampagnes, een eigen sociale verkavelingspolitiek, een groene gordel met omzetting van bouwgrond in natuur- of landbouwzones...

De zes gemeenten met taalfaciliteiten kenden een andere ontwikkeling. De regularisering in 1963 van een meestal de facto bestaande tweetaligheid oefende een grote aantrekkingskracht uit op francofonen, wat vooral gold voor de zuidelijke gemeenten naar het Waalse taalgebied toe. Hoewel dit zich in de meeste van die gemeenten ook in politieke meerderheden vertaalde, bleef de impact soms moeilijk peilbaar en niet veralgemeenbaar, doorweven als het was met plaatselijke omstandigheden, burgemeesterslijsten en een heterogeen kiezerspubliek. Deze zes gemeenten behoren sinds 1970 ondubbelzinnig tot het Nederlandse taalgebied. Hoewel de arresten van de Vlaamse Kamer van de Raad van State en ook van het Arbitragehof voor een jurisprudentieinzake kennis en gebruik van het Nederlands door politieke mandatarissen zorgen, duren de betwistingen voort.

Eén van die faciliteitengemeenten is Sint-Genesius-Rode, de corridor naar het Waalse gebied, het sluitstuk om de zuidelijke Brusselse agglomeratiegrens bij het Franse taalgebied te doen aansluiten en zo een voornaam doelwit van het Brusselse expansionisme. Na de zeer nipte Vlaamse verkiezingsoverwinning van 1976 werd daar overgeschakeld naar een nog slechts minimale interpretatie van de faciliteiten. Een belangrijke test-case om te weten of een ver gevorderd verfransingsproces in een strategisch gebied nog kan omgebogen worden.

De agglomeratie.

De grondwetsherziening van 1970 beperkte het officieel tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad tot 19 gemeenten, waarbij grenswijzigingen slechts via een bijzondere meerderheid (zie infra) mogelijk zijn. Deze 19 gemeenten vertegenwoordigen 0,5% van het

Belgische territorium tegenover 55,2% voor Wallonië en 44,3% voor Vlaanderen, met in 1981 een corresponderende bevolking van 10,13% - 32,71% - 57,16%.

Hoeveel frans- en nederlandstaligen de agglomeratie telt, is moeilijk te schatten, aangezien sinds 1947 geen talentellingen meer georganiseerd werden. Aan Vlaamse kant houdt men het grosso modo op 500.000 franstaligen, 250.000 nederlandstaligen en 250.000 vreemdelingen. Daarbij moet men rekening houden met een groot aantal Brusselaars zonder voorkeur en met de aantrekkingskracht van het Frans op de migranten. Hetgeen niet belet dat Brussel met zijn aantal nederlandstaligen tot de drie grootste Vlaamse steden behoort. Er dient nu nagegaan in welke mate tijdens dit staatshervormingproces de rechten van de Brusselse Vlamingen gewaarborgd werden en in hoeverre zij politieke medezeggenschap verwierven.

In 1980 was de bevoegdheid over het Brusselse gewest (de plaatsgebonden aangelegenheden) bij de nationale wetgever gebleven. Het bestuur wordt uitgeoefend door een Brusselse Executieve (een franstalig minister en twee staatsecretarissen w.o. één nederlandstalige) die deel uitmaakt van de nationale regering en collegiaal beslist.

Tien jaar voordien had de vorige grondwetsherziening in een koppeling voorzien tussen de bescherming van de Vlamingen in Brussel en deze van de Waalse minderheid in België. Zo waren grendels aangebracht op de Vlaamse parlementaire meerderheid: pariteit in de ministerraad, bijzondere meerderheid voor "communautaire" materies (meerderheid in elke taalgroep en 2/3 meerderheid voor het geheel der uitgebrachte stemmen), alarmbel-

procedure (3/4 der leden van een taalgroep). Op gelijkaardige wijze hadden de nederlandstaligen mede-beslissingsrecht moeten krijgen op het niveau van de Brusselse agglomeratieraad, een nieuw supra-gemeentelijk orgaan bevoegd voor een aantal technische materies die om een efficiënter beleid vroegen: brandweer, 900, huisvuil, plannen van aanleg, bouw- en herkavelingsvergunningen, leefmilieu... Voorzien waren: pariteit in het uitvoerend college en alarmbelprocedure. Het Rassemblement Bruxellois (F.D.F. en franstalige liberalen) wist echter via de verkiezing van een aantal niet-representatieve Vlamingen op haar lijst deze instrumenten krachteloos te maken en de Vlaamse beleidsparticipatie te verhinderen. Bijsturende maatregelen bleven uit, zodat nieuwe verkiezingen voor die raad steeds verdaagd werden, wat intussen ook vanuit democratisch en representatief oogpunt tot een onmogelijke situatie heeft geleid. De F.D.F.-meerderheid in raad en college zou zich o.m. onderscheiden door het hoge % niet correcte aanstellingen en dientengevolge schorsingen door de vice-gouverneur. Niet onbelangrijk in die context is de intussen electorale teloorgang van het F.D.F. dat van bijna 40% in 1974 terugviel tot 10,8% in 1985. Een fenomeen dat in zijn implicaties echter voorzichtig moet geëvalueerd worden.

Wat niet kon gesaboteerd worden, was de werking van de Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie (N.C.C., tegenhanger F.C.C.). De ervaring had geleerd dat vele Brusselse gemeenten zich gedroegen als overwegend, zoniet uitsluitend, franstalige overheden en dat ook de zogenaamd tweetalige instellingen vaak onvoldoende Vlaamsvriendelijk waren en dús verfransend werkten. De Vlaamse strategie was er bijgevolg op gericht geweest eigen nederlandstalige instellingen te doen ontstaan die onder de Vlaamse Gemeenschap zouden ressorteren. Zo werd het doorvoeren

van de culturele autonomie in 1970 aangegrepen om deze via de oprichting van de N.C.C. tot Brussel door te trekken. Gekozen door de nederlandse taalgroep van de Brusselse agglomeratieraad, met bevoegdheden inzake voorschoolse, naschoolse en culturele aangelegenheden alsook inzake onderwijs, zou de werking ervan gefinancierd worden met dotaties van de Vlaamse Raad. Daardoor zou de Commissie op die terreinen kunnen inspringen waar Brusselse gemeentebesturen hun plichten t.a.v. nederlandstaligen niet vervulden. Via organisatie, professionalisering en financiële ondersteuning kon ingespeeld worden op een loskomende Vlaamse dynamiek en een nederlandstalig netwerk worden opgericht. Tussen 1967 en 1981 zou het aantal nederlandstalige verenigingen van 614 tot 1.241 stijgen, met allerlei activiteiten en voor alle leeftijden. Per gemeente werden de verenigingen gebundeld in een socio-culturele raad die in 1972 zelf overkoepeld werd door de Agglomeratieraad voor het Plaatselijk Sociaal-Kultureel Werk, aan de basis van de Kongressen van de Brusselse Vlamingen (1975, 1980, 1985-1986). Bovendien zou na 140 jaar België nu ook voor het eerst een efficiënt Vlaams onderwijsnet vanaf de voorschoolse sector (o.m. van 3 kinderdagverblijven in 1971 naar 90) een effectieve taalkeuze mogelijk maken. Met als gevolg een eerste succesrijke indamming van taalveranderingsprocessen door een onderwijsdoorstroming alsook een recuperatiestrategie naar homogeen nederlandstalige en taalgemengde gezinnen (zoals vermeld één der belangrijkste verfransingsfactoren) en een verbeterde opvang van Vlaamse inwijkelingen. De via het nederlandstalig onderwijs gepropageerde tweetaligheid zou de zich in die zin wijzigende arbeidsmarkt meekrijgen.

De Vlaamsgezinde infrastructuur was erop gericht geweest de Vlaamse identiteit in Brussel te steunen, taalbewustzijn en

zelfrespect te helpen ontwikkelen, via statusverhoging te zorgen voor een gelijkwaardige en concurrentiële plaats van het Nederlands naast het Frans. Dat laatste verloor bij een nederlandstalige middenklasse en intellectuele elite zijn overkoepelende waarde als bovenregionale omgangstaal, ook omdat het gedeeltelijk op-hield een onontbeerlijk instrument voor sociale promotie te zijn. Een algemene mentaliteitswijziging bij het Vlaamssprekend deel van de Brusselse bevolking was overigens een *conditio sine qua non* geworden. Als prijs voor die eigen onderwijsinfrastructuur en gunstnormen inzake schoolbevolking had men in 1971 aan Vlaamse kant immers het risico moeten nemen met de herinvoering van de vrijheid van het gezinshoofd in te stemmen. Het culturele succes zou in 1980 inspireren tot het ook toevertrouwen van de persoons-gebonden aangelegenheden (gezondheidszorg en sociale dienstverlening) in Brussel-Hoofdstad aan respectievelijk de Franse en Vlaamse Gemeenschap, zij het beperkt en onnauwkeurig omschreven.

Deze zelfbevestiging kan niet losgezien worden van de economische en culturele ontwikkeling van Vlaanderen, van de sterk toegenomen werkgelegenheid voor Nederlandssprekenden in Brussel. Dat kwam niet alleen tot uiting via de nederlandstalige infrastructuur met het daaraan verbonden personeel, ook de in Hertoginnedal vastgelegde normen qua ambtsdeling zouden zich uiteindelijk realiseren. Het minst moeilijk in de centrale administratie, het traagst in de Brusselse gemeenten waar de tegen 1973 vereiste taalpariteit inzake hogere functies in 1970 nog ver van bereikt was (28% - 72%), maar ditmaal ingrijpender maatregelen daarvoor tegen 1979 wel zorgden. Het belang daarvan wordt maar eerst duidelijk als men weet dat in 1981 van de 623.771 te Brussel tewerkgestelde personen 1/3 in dienst van de overheid was, w.o. 119.405 op nationaal en 28.920 op gemeentelijk niveau. Het feit dat Brussel voor 18,3%

van de totale Belgische tewerkstelling zorgde, impliceerde trouwens een omvangrijke pendelbeweging: 57,4% woonde in Brussel, 30,3% kwam uit Vlaanderen (w.o. 13,6% uit Halle-Vilvoorde) en 12,3% uit Wallonië. Daartegenover staat dat de topfuncties in de privé-sector nog grotendeels door franstaligen worden ingenomen, van waaruit een verfransingsdruk blijft uitgaan.

Niettemin zou ook in de privé-sector en bij de middenstand - zeker in crisistijd - de zich sterker manifesterende Vlaamse aanwezigheid in Brussel qua koopkracht en taalbewuster gedrag geregistreerd worden, wat de vraag naar tweetaligheid bij aanwervingen (80% van de personeelsadvertenties) merkelijk deed toenemen. Opiniepeilingen bevestigen dat de fransééntaligheid van de hoofdstad niet langer voor vanzelfsprekend wordt gehouden en dat de Vlaamse aanwezigheid in Brussel niet meer kan genegeerd worden. Schat men daarbij het percentage van de groep der Frans-ééntaligen op 30%, dan lijkt zich bij de hogere statusgroepen een tendens af te tekenen om het standaardnederlands aan te leren, wat tot andere vormen van individuele tweetaligheid zou kunnen leiden. Ook andere tekenen wijzen op het ontstaan van een mogelijk gunstiger gespreksklimaat.

Voorgaande positieve kentering belet niet dat er vanuit Vlaams oogpunt nog heel wat onzekere en zwakke punten zijn. Zo is er nog steeds geen regeling voor Brussel, waarbij het er uiteindelijk om zal gaan of al dan niet voldoende effectieve macht op verschillende besluitvormingsniveaus verworven wordt. De toestand nationaal en de mislukking tot nu m.b.t. de agglomeratieraad werden reeds belicht. In die context stelt zich tevens de vraag naar de herstructurering van de agglomeratie, via fusies van gemeenten. Op dat laatste niveau, dat van de 19 Brusselse

gemeenten en hun O.C.M.W.'s bestaan nog steeds grote problemen, bij gebrek aan voldoende geïnstitutionaliseerde Vlaamse medezeggenschap. Met belangrijke gevolgen, omdat het lokale beleid het dichtstbij de burger staat. Zo stelde het Kongres der Brusselse Vlamingen in 1980 niet alleen in vele gemeenten geen gelijkberechtiging inzake onderwijs vast - wat het nederlandstalig onderwijs dus sterk afhankelijk maakt van buiten-gemeentelijke financiële middelen - maar ook heel wat mistoestanden op het gebied van gezondheids- en welzijnszorg: inzake gezins- en bejaardenhulp, thuisverpleging en gehandicaptenzorg, ziekenhuiswezen. Vooral in dergelijke afhankelijkheidsposities zou de sociale verfransingsdruk nog zwaar doorwegen. Zo ook hebben een aantal gemeenten de methode ontwikkeld om persoonsgebonden materies toe te vertrouwen aan Franséentalige vzw's, waarop de taalwetten niet toepasselijk zijn. Een ontwikingsstrategie die vragen doet rijzen i.v.m. de bicommunautaire, de officiële tweetalige instellingen.

Kortom in Brussel is een ingewikkelde constructie met persoonsgebonden, plaatsgebonden en nationale materies ontstaan, waarbij de diverse beleidshiërarchieën elkaar doorkruisen. Nieuwe, liefst vereenvoudigende, ingrepen kunnen verwacht worden. Intussen lijkt het wel duidelijk dat na Vlaanderen ook in de Brusselse agglomeratie een positieve Vlaamse identiteit groeiende is. Daardoor werd het eerste nagestreefde doel, de bescherming van het primaire Vlaamse potentieel, in belangrijke mate verwezenlijkt. Stelt zich echter nog de vraag naar het bereiken van de halfbewuste Vlaamse dialectsprekers, van de half verfranste Vlamingen, van diegenen die niet door het Vlaamse verenigingsleven bereikt worden. Met daarnaast het fundamentele probleem van het taalgedrag en de taalvoorkeur van 250.000 vreemdelingen en gastarbeiders, die het franstalig basisonderwijs reeds voor meer dan 40% bevolken

en die door de francofonie ingeschakeld worden i.f.v. een 80/20 verdeelsleutel t.a.v. de nederlandstaligen.

Het taalspanningsveld mag echter niet versluierend werken voor de urgente problemen waarmee alle Brusselaars vandaag geconfronteerd worden: het grootstedelijk verval met haar demografische, economische en financiële aspecten. Wil de hoofdstad haar multidimensionele functies (urbaan, lokaal, regionaal, nationaal, internationaal) waarmaken, dan staat ze alvast voor twee grote uitdagingen: het voeren van een actief en dynamisch integratiebeleid naar de gastarbeiders toe, het op zich nemen van haar historische rol als bindteken tussen Vlaanderen en Wallonië.

Bibliografie

Deze analyse was slechts mogelijk dank zij een aantal recente syntheses:

H. VAN VELTHOVEN, "Historical Aspects. The Process of Language Shift in Brussels: Historical Background and Mechanisms", in The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels, E. WITTE & H. BAETENS BEARDSMORE (ed.), Multilingual Matters, Clevedon, Avon, 1987, 15-45.

H. VAN VELTHOVEN, "The Flanders-Brussels Relationship from 1830 to 1980. Mechanisms of Power in a Historical Context", in Language and Intergroup Relations in Flanders and in the Netherlands, K. DEPREZ (ed.), Topics in Sociolinguistics, Dordrecht, Foris, 1987, + 20p. (ter perse).

E. WITTE, "Cinq ans de recherches se rapportant au problème de Bruxelles", in Le Bilinguisme en Belgique. Le cas de Bruxelles, Université Libre de Bruxelles, 1984, 1-25.

E. WITTE, "Socio-Political Aspects. Bilingual Brussels as an Indication of Growing Political Tensions (1960 - 1985), in The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels, E. WITTE & H. BAETENS BEARDSMORE (ed.), Multilingual Matters, Clevedon, Avon, 1987, 47-74.

Aansluitend waren de andere syntheses, opgenomen in The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels, van grote waarde:

F. LOUCKX, "Sociological Aspects. Ethnolinguistic Enclosure Patterns in Post-War Brussels: A Sociological Analysis", 75-122.

M. DE METSENAERE, "Socio-Demographic Aspects. The Impact of Geolinguistic and Social Processes on the Language Situation in Brussels", 123-166.

W. DE LANNOY, "Socio-Geographic Aspects. The Brussels Urban Region in the 20th Century: A Socio-Geographical Analysis", 167-194.

S. DE VRIENDT & R. WILLEMYNS, "Sociolinguistic Aspects. Linguistic Research on Brussels", 195-231.

Deze syntheses zijn op hun beurt in grote mate schatplichtig aan een groot aantal werken en artikels, deze laatste voornamelijk verschenen in de 8 delen van Taal en Sociale Integratie. De opsomming ervan zou een te groot aantal bladzijden beslaan en we verwijzen daarvoor naar bovenvermelde syntheses. Niettemin wensen we enkele van de belangrijkste te vernoemen:

Congres van de Brusselse Vlamingen 1975. Verslagboek, A.P.S.K.W., Brussel, 1976.

- K. DEPREZ & Y. PERSOONS & M. VERSELE, "Over het identiteitsgevoel van de Vlamingen in Brussel", in Taal en Sociale Integratie (T.S.I.), 4, V.U.B., 1981, 93-166.
- K. DESCHOUWER, "Continuïteit en contradictie. Het F.D.F. in de jaren tachtig", in T.S.I., 7, V.U.B., 1984, 105-130.
- G. FONTEYN, De zes faciliteitengemeenten, Brussel, 1984.
- J. GIJSSELS, "De toepassing van de taalwetgeving in het Brusselse en de persoonsgebonden aangelegenheden", in T.S.I., 3, V.U.B., 1981, 61-86.
- S. GOVAERT, "Quelques aspects du bicommunautaire à Bruxelles", in T.S.I., 8, V.U.B., 1986, 213-232.
- E. GUBIN, Bruxelles au XIXe siècle: berceau d'un flamingantisme démocratique 1840 - 1873, Gemeentekrediet van België, 1979.
- L. HAAGDORENS, "De mobilisatie van het 'Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en Taalgrens' voor de marsen op Brussel (1959 - 1963)" in T.S.I., 8, V.U.B., 1986, 85-183.
- D. HEREMANS & E. HEYLEN, "De economische toekomst van Brussel in het licht van de gewestvorming", in T.S.I., 7, V.U.B., 1984, 55-76.
- L. LINDEMANS, Het vraagstuk Brussel uit Vlaams oogpunt, Brussel, 1963.
- L. LINDEMANS & R. RENARD & J. VANDEVELDE & R. VANDEZANDE, De taalwetgeving in België, Leuven, 1981.
- T. LUYKX & M. PLATEL, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot 1985, Antwerpen, 1985.
- MENS EN RUIMTE, De Brusselse randgemeenten. Een onderzoek naar de residentiële en taalkundige ontwikkeling, KULTUURRAAD VOOR VLAANDEREN (ed.), 1964.

A. MONTEYNE, Le monde flamand de Bruxelles, Courrier Hebdomadaire du C.R.I.S.P., Brussel, 1977, nrs. 776-777.

Samen Brussel bouwen. Kongres van de Brusselse Vlamingen 1980, Antwerpen 1981.

L. SIEBEN, "De politieke betrokkenheid van de Brusselse Vlamingen na de Eerste Wereldoorlog", in T.S.I., 8, V.U.B., 1986, 3-84.

R. VAN ALBOOM, "Aspecten van de Waalse beweging te Brussel (1877 - 1914)", in T.S.I., 6, V.U.B., 1982, 3-106.

H. VAN IMPE, "Staatsrechtelijke inventaris van Brussel", in T.S.I., 8, V.U.B., 1986, 197-211.

H. VAN VELTHOVEN, "Taal en onderwijspolitiek te Brussel 1878 - 1914", in T.S.I., 4, V.U.B., 1981, 261-387.

E. WITTE, "Centrumvorming in België. De rol van Brussel tijdens de stichtingsfase van de Belgische staat (1830 - 1840)" in Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 1986-4, 601-629.

II. DE TALENTELLINGEN. EEN KORTE HISTORISCHE SCHETS.

door L. SIEBEN

II. DE TALENTELLINGEN. Een korte historische schets.

Luc SIEBEN

Aspirant Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek -V.U.B.

1. Inleiding.

De verfransing van Brussel en omliggende gemeenten heeft in de Belgische politiek problemen doen ontstaan die sedert enkele decennia een tijdbom vormen voor elke regering. Het politiek statuut, de afbakening van de grenzen en de positie van de nederlandstaligen maken van de Brusselse agglomeratie een twistappel tussen de nederlandstalige en franstalige gemeenschap.

Een groot probleem in de discussie vormt het gebrek aan een objectief en overzichtelijk taalbeeld van een betrokken gebied. Zo ziet men dat zowel francofonen als Vlamingen redetwisten over het aantal nederlandssprekenden in de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie enerzijds als over het aantal franstaligen in de omliggende gemeenten anderzijds. Ieder percentage of getal wordt door de anderstaligen onmiddellijk als een onder- of overschatting van de hand gedaan.

Bekend zijn de cijfers verkregen door het tellen van het aantal uitgereikte nederlandstalige of franstalige identiteitskaarten en rijbewijzen; de taal van de aangiften van geboorten, huwelijken en overlijdens evenals de taal van de adressen in de telefoongids. Aan Vlaamse zijde worden aldus behaalde resultaten afgewezen. Nog tal van Nederlandssprekenden zouden zich immers door onwetendheid over hun taalrechten, uit vrees voor benadeling of door gebrek aan Vlaamsbewustzijn nog steeds franstalige documenten en formulieren in de handen laten stoppen. Liever schatten de Vlamingen hun sterkte

op basis van het adressenbestand van de leden der talrijke Vlaamse verenigingen.

Ook wetenschappers slagen er niet in om een juist taalbeeld te geven. Via steekproeven of aan de hand van de verkiezingsresultaten trachten zij de taalverhoudingen te benaderen. De uiteenlopende resultaten die daarbij verkregen worden zijn zeer opvallend.

Als oplossing voor het probleem hoort men op geregelde tijdstippen aan franstalige zijde de roep voor het houden van een talentelling. Het voorstel wordt in Vlaamse kringen onmiddellijk getorpedeerd omdat volgens hen zulke telling onmogelijk tot een objectief taalbeeld zou kunnen leiden. De betrouwbaarheid zou verloren gaan door beïnvloeding van de burgers. Een talentelling zou in dergelijke omstandigheden gauw verworden tot een referendum. Als argument wordt verwezen naar het gebeuren met de vroeger gehouden talentellingen.

Tot 1947 kon het taalbeeld op nationaal vlak, van iedere provincie, elk arrondissement en gemeente worden afgeleid uit de resultaten van de talentelling. Zij vormde een onderdeel van de tienjaarlijkse volkstelling. Na het houden van proeftalentellingen te Brussel (in 1842) en te Molenbeek (in 1845) volgde een eerste landelijke talentelling in 1846. Sindsdien werd een talenrubriek aan de volkstellingsformulieren van 1866, 1880, 1890, 1900, 1910, 1930 en 1947 toegevoegd. De talentelling van 1947, de negende, is echter de laatste die tot op heden plaatsvond. Onder Vlaamse druk werd in 1960 afgezien van de vragen met betrekking tot de talen. De wet van 24 juli 1961 verbood in de toekomst zelfs elke talentelling. Dit verbod werd in 1980 ingeroepen toen de FDF-gemeentebesturen van Etterbeek, Oudergem en Sint-Pieters-Woluwe op eigen houtje in hun gemeente een talentelling hielden door aan de volkstellingsformulieren een talenrubriek toe te voegen.

2. De talentellingen. Organisatie en vraagstelling.

Het doel van iedere talentelling was steeds om op wetenschappelijke wijze een juiste weergave, een foto te hebben van de kennis en het gebruik van de drie nationale talen, het Nederlands, het Frans en het Duits. Om in dit opzet te slagen werd alles in het werk gesteld om de kans op fouten zo klein mogelijk te houden. Een goede organisatie, welbegrepen vragen en een correcte telling hadden dan ook de grootste aandacht van de inrichters. Statistici en andere wetenschappers begeleidden telkens de opzet.

De uitvoering van de volks- en talentelling berustte in handen van de Minister van Binnenlandse Zaken en vanaf 1947 in die van zijn Collega van Economische Zaken. Om de opdracht in de zowat 2600 Belgische gemeenten tot een goed einde te brengen werd telkenmale een beroep gedaan op de provincie- en gemeentebesturen.

De gemeentelijke autoriteiten duiden de tellingsagenten aan. Deze zorgden er voor dat de tellingsformulieren die zij bij de burgers brachten en terug ophaalden juist werden ingevuld. Daartoe kregen zij zelfs de bevoegdheid, na onderzoek, de gegeven antwoorden te verbeteren. Bij analfabeten en personen die door onvoldoende vorming de vragen niet begrepen, mochten de tellingsagenten zelf, in aanwezigheid van de betrokkene, de vragenlijsten invullen. Vanaf de eeuwwisseling werd de taak van de tellingsagent een stuk lichter. Gedeeltelijk in 1910 en volledig sinds 1920 werden het ordenen en het tellen van de verzamelde gegevens te Brussel gecentraliseerd. Telmachines en andere apparaten namen deze taken over. Gelet op de belangrijke taak van de tellingsagenten drong in 1920 de Minister van Binnenlandse Zaken er bij de gemeentebesturen op aan dat niet zomaar iedereen voor deze opdracht in aanmerking zou genomen worden. De kandidaten moesten 'genoegzaam verstand en onderwijs' bezitten en 'eene volkomen kennis van de

bevolking en van de samenstelling der gezinnen' hebben. De politie-agenten werden geacht de gestelde criteria het dichtst te benaderen. Bovendien rekende men op hun plichtsbewustzijn en nauwgezetheid. Om toch eventuele fouten te vermijden werd het werk van de tellings-agenten aan een controle onderworpen.

De Belgische bevolking en de vreemdelingen, ouder dan twee jaar, werden onderworpen aan de talentelling. De statistici wensten te weten welke nationale talen zij kenden. Zij moesten dus aanduiden of zij Nederlands, of Frans of Duits of een van de vier mogelijke talencombinaties (Nl/F, Nl/D, F/D, Nl/F/D) beheersten. Naar de mate waarin de burgers de taal of talen konden spreken, lezen, schrijven werd niet gevraagd. Zich 'doen verstaan in den kring der gewone daden van het leven' was het opgelegde criterium.

Om een beter inzicht in het aantal meertaligen te krijgen werd vanaf 1910 een tweede vraag aan de talenrubriek toegevoegd. De burgers die op de eerste vraag hadden geantwoord meer dan één nationale taal te kennen moesten nu ook aanstippen welke zij daarvan het meest gebruikten. Opdat de verklaringen met de werkelijkheid zouden overeenstemmen voorzag men boetes voor degenen die bewust foutief antwoordden.

3. Wat leren de talentellingsresultaten ons?

Ondanks de talrijke voorzorgsmaatregelen bleven bij elke talentelling zware fouten opduiken. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren. Zo bleek uit de talentelling van 1880 dat de stad Sint-Truiden een bevolkingssamenstelling zou hebben gehad van 46,9% franstaligen, 20,2% duitstaligen en slechts 23,8% nederlandstaligen. In het huidige arrondissement Halle-Volvoorde leverde dezelfde telling op dat de Vlaamse gemeenten Zellik en Borchtlombeek plotse-ling franstalig waren geworden.

Toch gaven de talentellingen een taalkaart van België zoals we die tot vandaag kennen; namelijk de opdeling van het land in drie grote homogene taalgebieden. Door de cijfers van de negen talentellingen na elkaar te plaatsen blijkt dat een aantal Vlaamse en Duitse taalgrensgemeenten verfransten. Hetzelfde verschijnsel kon ook in de hoofdstad en de omliggende gemeenten worden waargenomen. In 1900 bleken reeds Brussel (zonder Laken, Haren en Neder-Over-Heembeek die pas in 1920 bij de hoofdstad gevoegd werden), Elsene, Sint-Gilles, Sint-Joost-ten-Node, Schaarbeek en Etterbeek een bevolking te hebben waarvan de meerderheid verklaarde enkel de Franse taal te kennen of deze het meest te gebruiken. Bijna een halve eeuw later kon uit de talentelling van 1947 worden afgeleid dat ook in Vorst, Ukkel, Oudergem, Sint-Pieters-Woluwe, Sint-Lambrechts-Woluwe, Evere, Jette, Koekelberg, Ganshoren, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Agatha-Berchem en Anderlecht dergelijke franstalige meerderheid was ontstaan. Verder bleken er belangrijke franstalige minderheden te wonen in Kraainem, Wezenbeek-Oppem, Sint-Genesius-Rode, Linkebeek, Drogenbos, Dilbeek, Wemmel en Strombeek-Bever.

Opvallend en in tegenstelling tot de gemeenten aan de taalgrens, ging de verfransing tegelijkertijd gepaard met een sterke bevolkingstoename en verstedelijking. De aanwas van de bevolking kan enkel door inwijking worden verklaard. Enerzijds was er de immigratie uit de andere arrondissementen van het land en anderzijds een vlucht van de stedelingen naar een landelijker woonomgeving.

De verfransing van het Brusselse ontstond niet alleen door Waalse inwijking, maar vooral door de verfransing van de autochtone bevolking en de Vlaamse inwijkelingen. Het verfransingsproces gebeurde op basis van de suprematie van de Franse taal in het officiële, administratieve, economische, sociale en culturele leven in België. Brussel vormde, als hoofdstad van het land, het

hart van al deze maatschappelijke factoren.

In dergelijke situatie greep de nederlandssprekende bevolking, veelal tot de lagere maatschappelijke groepen behorend, naar het Frans als spreektaal. Met het besef dat het Frans door de gegoede klasse werd gebruikt, hoopten zij daarmee zelf een hefboom te bezitten voor hun eigen sociale aspiraties, nl. het bereiken van een betere maatschappelijke positie. Dit proces zette zich door tijdens de opeenvolgende generaties en ook de Vlaamse inwijkelingen lieten zich op basis van hetzelfde motief verfransen. In de bijdrage van H. Van Velthoven werd op dit verfransingsproces reeds dieper ingegaan.

4. De talentelling wordt een punt van discussie.

Sinds hun invoering in 1846, maar zeker tijdens de 20ste eeuw, vormden de talentellingen, telkenmale zij georganiseerd werden, het voorwerp van discussies. Nieuwe discussies ontstonden steeds wanneer de resultaten bekend raakten. De uitslagen voor Brussel en de taalgrensgemeenten stonden daarbij steeds in de belangstelling. Vooral van Vlaamse zijde groeide het verzet, ook al omdat de cijfers in voornoemde gebieden steeds in het nadeel van de nederlandstaligen uitvielen. Uit deze hoek klonk steeds luider dat de talentelling zijn wetenschappelijk karakter verloren had. Door beïnvloeding van de burgers, manipulaties en zelfs vervalsing waren de resultaten geen juiste weergave meer van de werkelijkheid. De talentelling was volgens hen tot een referendum verworpen en een instrument geworden ten dienste van franstalige belangen.

De discussie over de talentelling laaide vooral op nadat de taalwetten op bestuurszaken van 1921 en 1932 het taalstatuut van elke gemeente liet afhangen van de resultaten van de talentelling. Dit hield in dat een franssprekende minderheid, die minstens 30% van de bevolking in een Vlaamse gemeente uitmaakte, recht kreeg op taalfaciliteiten. Daardoor konden zij op het gemeentehuis alle documenten ontvangen, in hun taal gesteld, en werden alle mededelingen

van de overheid in de beide landstalen aangekondigd. De bestuurs-taal van de gemeente bleef echter het Nederlands. Als uit de resultaten van de talentelling bleek dat de taalminderheid een absolute meerderheid werd (meer dan 50%), dan werd het taalstatuut veranderd. Het Frans werd dan de bestuurlijke taal van de gemeente en de nederlandssprekenden kregen taalfaciliteiten. Daalde het percentage nederlandstaligen beneden 30% dan verloren zij zelfs dit voorrecht. Ook het recht op franstalig onderwijs werd afhankelijk gemaakt van de talentellingsresultaten. Een percentage van 20% franssprekenden was hier het criterium.

Aan Vlaamse zijde werd terecht gevreesd dat in een aantal Vlaamse gemeenten, in de eerste plaats deze op de taalgrens, de kleine maar vaak invloedrijke groep van franstaligen en francofielen, in vele gevallen de lokale notabelen en over het algemeen ook in het gemeente-bestuur vertegenwoordigd, alles in het werk zouden stellen om zeker 30% van de bevolking achter zich te krijgen. De taalgrens kon op deze wijze in het nadeel van het Vlaams taalgebied worden gewijzigd. Op die wijze bestond eveneens de kans dat franstalige taaleilanden in Vlaanderen zouden ontstaan.

De Vlaamse pers stond in 1920, 1930 en 1947 dan ook vol met klachten over oneerlijke praktijken. Het waren verhalen over tellings-agenten die onwetende burgers trachten te beïnvloeden en talrijke onregelmatigheden bedreven. Ook de gemeentebesturen kwamen in op-spraak. Een onderzoek in 1933, op last van de Minister van Binnen-landse Zaken, naar eventuele fraudes wees uit dat dit het geval was geweest in 22 van de 23 onderzochte taalgrensgemeenten. De talen-tellingsresultaten vielen steeds in het nadeel der nederlandssprekenden uit. Toch werden de uitslagen van 1930 en 1947 zonder meer erkend.

De gevolgen waren groot. Na 1947 kreeg Ronse een tweetalig statuut; de aloude Vlaamse stad werd eentalig Frans en hetzelfde dreigde te gebeuren met de gemeenten van de Voerstreek. Ook het duitstalige gebied rond Aarlen (provincie Luxemburg) verdween volledig van de taalkaart. Op basis van de uitslagen van 1947 vielen bij wet ook de Vlaamse gemeenten Evere, Sint-Agatha-Berchem en Ganshoren in 1954 onder het tweetalige statuut dat de taalwetten van 1932 bepaald hadden voor de Brusselse agglomeratie. Het verzet van Vlaamse zijde tegen de talentelling werd duidelijk bepaald door het feit dat de franstaligen de resultaten gebruikten om taalrechten af te dwingen, Vlaams grondgebied te ontnemen en de taalhomogeniteit van Vlaanderen aan te tasten.

Ook in het tweetalige gebied van de Brusselse agglomeratie hoorde men in het Vlaamse kamp luidop verhalen over manipulaties en beïnvloeding van de burgers bij de talentellingen van 1920, 1930 en 1947. Een nader onderzoek leert dat zowel de vraagstelling, de keuze van de tellingsagenten, de gemeentebesturen, het tijds kader en natuurlijk de verfransingsdrang bij vele Vlamingen de tellingsresultaten in het Brusselse bepaalden.

In de eerste plaats waren er de vragen die de kennis en het gebruik van de drie nationale talen moesten peilen. Deze lieten duidelijk veel te wensen over. Het criterium dat de kennis van een taal voldoende werd geacht vanaf het ogenblik dat men zich kon doen verstaan in 'den kring der gewone daden van het leven' kan zulks illustreren. Ook de vraag die van de meertaligen moest vernemen welke taal zij het meest gebruikten liet de poort open voor tal van misvattingen. Voor beide vragen werd immers geen onderscheid gemaakt tussen de taal die men thuis, op het werk of in het openbaar gebruikte. De verfransingsdrang van vele Vlamingen kreeg aldus bij het beantwoorden zijn vrije beloop.

De tellingsagenten, in het Brusselse steeds politieagenten, werden ook niet van kritiek bespaard. Zij kwamen in aanraking met het publiek. Toch vermeldde tot 1930 de voorschriften nergens dat zij de plaatselijke talen dienden te kennen, voor Brussel het Nederlands en het Frans. Belangrijk gegeven, vooral omdat bleek dat de Brusselse politiekorpsen nogal wat Nederlandsonkundigen telden. Wat gebeurde er wanneer een eentalig franssprekend politieagent zich als tellingsagent bij een Vlaams burger aanbood en er bovendien bleek dat deze zich op de talenrubriek enkel als nederlandssprekend opgaf? Het gezag dat de politieagent uitstraalde kon ertoe leiden dat de burger zijn antwoord wijzigde. De talentellingsagent wist zich bovendien gesteund door zijn oversten, met name het gemeentebestuur. Immers, de 16 Brusselse schepencolleges gelastten in 1920 en 1930 een bijzonder onderzoek naar de taalverklaringen van de enkel nederlandssprekenden. Al wie onder hen in Brussel was geboren, er onderwijs had genoten, er een handelszaak bezat of er een betrekking had als handelsbediende, magazijnier, handelsreiziger, winkeljuffrouw of loopjongen werd geacht het Frans te kennen omdat dit in Brussel gewoon niet anders kon. Dit bijzonder onderzoek, in 1930 zelfs uitdrukkelijk verboden door de Minister van Binnenlandse Zaken, paste volledig in de taalpolitiek van de Brusselse gemeentebesturen. Zij wensten, vooral om politieke redenen, een beeld te schetsen van de Brusselse agglomeratie waarin de Franse taal dominant was en nog in belang toenam. Ook bij het ronddelen van de vragenformulieren was er sprake van manipulatie. Zo werd in vele gevallen de hoofding op voorhand enkel aan de franstalige zijde door de tellingsagenten ingevuld. Hierdoor konden de burgers in de waan worden gebracht dat zij nu ook het Franse blad dienden in te vullen. Dit gebeurde bijna zeker als de tellingsagent de vragenformulieren zelf diende in te vullen. De pers speelde eveneens een belangrijke rol in het beïnvloeden

van de talentellingsresultaten. Zo riepen in 1920 een aantal franstalige bladen de lezers op om kennis van het Nederlands niet aan te geven. De tegenreactie bleef niet uit. Vlaams-radicalen groepen bezwoeren hun leden en sympathisanten hetzelfde te doen met hun kennis van het Frans. De oorzaak voor dit optreden door de franstalige kranten moet volledig in het tijds kader gezocht worden. De talentelling van 1920 vond plaats op een ogenblik dat het Parlement volop bezig was met het bespreken van de taalwetten. Deze zouden de Vlaamse eisen voor de vernederlandsing van het bestuur, het onderwijs en het gerecht in Vlaanderen moeten bevestigstellen. In francofone kringen rees hiertegen veel verzet. Zo wezen zij te Brussel de bevolking op het feit, echter ten onrechte, dat wanneer zij de kennis van het Nederlands verklaarden, zij aldus zouden meehelpen aan de Vlaamse pogingen om Brussel te vernederlandsen. Een zelfde argumentatie was reeds gebruikt geweest in 1930 n.a.v. de voorbereidingen van de taalwetten van 1932. Ook de collaboratie van Vlaamse groepen met de Duitse bezetter tijdens de beide wereldoorlogen werd stevast door franstalige dagbladen gebruikt om de bevolking te beïnvloeden. Vlaamsgevoelendheid stond in hun ogen gelijk met onvaderlandslievendheid.

5. De talentelling verdwijnt.

In de jaren vijftig ontstond een Vlaams front van alle politieke gezindheden voor de afschaffing van de talentelling. Zij wilden hiermee een einde stellen aan het verlies van Vlaamse mensen en Vlaams grondgebied als gevolg van onjuiste tellingsresultaten. In de plaats eisten zij de definitieve vastlegging van de taalgrens en de afbakening van de Brusselse agglomeratie bij wet. Terzelfdertijd diende de taalhomogeniteit van het Vlaamse grondgebied beschermd, onder meer door de afschaffing van alle taalfaciliteiten voor franstaligen op het vlak van het bestuur en het onderwijs.

Voor het Brusselse eisten zij de volledige tweetaligheid. Kortom, het Vlaamse front eiste een herziening van de taalwetten van 1932.

In 1959, met het oog op de volkstelling van 1960, barstte in Vlaanderen de campagne tegen de talentelling in alle hevigheid los. De acties werden gecoördineerd door het "Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en de Taalgrens". Alle grote Vlaamse verenigingen, zonder onderscheid van politieke gezindheid, waren in deze organisatie vertegenwoordigd.

De campagne spitste zich toe op het mobiliseren van de Vlaamse parlementsleden, de gemeentebesturen en de publieke opinie. Daartoe werden talloze vergaderingen belegd, duizenden pamfletten uitgedeeld en de brochure 'Geen Talentelling' uitgebracht. De resultaten bleven niet uit. Op enkele maanden tijds verklaarden meer dan 500 gemeentebesturen uit Vlaanderen zich voor de afschaffing van de talentelling en voor de herziening van de taalwetten van 1932.

De regering kwam door deze acties steeds meer onder druk te staan. Enkele dagen voor Kerstmis 1959 verklaarde de toenmalige eerste minister G. Eyskens dat de talentelling geen doorgang zou vinden tot wanneer er een definitieve taalregeling, dus nieuwe taalwetten zouden komen. In afwachting hiervan moest een commissie de mogelijkheden van een wetenschappelijke talentelling onderzoeken.

Het "Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en de Taalgrens" was met het regeringsstandpunt niet tevreden en besloot daarom de strijd verder te zetten.

Een tweede hoogtepunt in het verzet werd bereikt toen in oktober 1960 bleek dat het Ministerie van Economische Zaken in Vlaanderen plots tweetalige volkstellingsformulieren verspreidde.

Bevatten de tellingsdocumenten geen talenrubriek dan kon de lezer wel kiezen of hij het nederlandstalig of franstalig blad invulde. Het "Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en de Taalgrens" beschouwde het opzet als een verkapte talentelling. Onmiddellijk trad het in actie. De regering kreeg een ultimatum toegestuurd voor de terugtrekking van de tweetalige tellingsformulieren. Indien dit niet gebeurde dan dreigde het comité met een boycot van de volkstelling. Zowat 162 Vlaamse gemeentebesturen wachtten de beslissing van de regering niet af. Zij stuurden de betwiste tellingsformulieren zonder meer aan de afzender terug.

De algehele overwinning werd op 24 juli 1961 behaald toen een wet de talentelling afschafte. Een herziening van de taalwetten en de vastlegging van de taalgrens lieten echter nog op zich wachten. Eerst in 1963 zag het "Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en de Taalgrens" een belangrijk deel van zijn programma gerealiseerd. Toch betekende dit niet het einde van de taalproblemen in België. Bij herhaling en tot op heden staan taalgemengde gemeenten op de taalgrens en omheen de Brusselse agglomeratie in het middelpunt van de belangstelling. Telkens ook wordt de taalgrens in vraag gesteld als het gaat om de afbakening van de Brusselse agglomeratie, de gemeenten Voeren en Komen-Moeskroen.

De acties tegen de talentelling, voor de vastlegging van de taalgrens en voor de herziening van de taalwetten van 1932 ver-rasten de franstaligen. Dra ontstond een stevige tegenreactie en werden in de jaren zestig sterke taalpartijen opgericht, met name het F.D.F. (Front des Francophones) te Brussel en het Rassemblement Wallon (heden ten dage verdwenen) in Wallonië.

Beknopte Literatuurlijst.

- * L. LINDEMANS. Het vraagstuk Brussel uit Vlaams oogpunt.
Brussel, z.d., 112 blz.
- * P. LEVY. La querelle du recensement. Brussel, 1960, 166 blz.
- * H. TODTS. Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden II. Leuven,
1967, 357 blz.
- * E. GUBIN. La situation des langues à Bruxelles au XIXe siècle
à la lumière d'un examen critique des statistiques, in: Taal
en Sociale Integratie, 1, Brussel, 1978, blz. 33-79.
- * L. SIEBEN. De talentelling van 1920: de waarde en de betekenis
van deze cijfers voor Brussel, in: Taal en Sociale Integratie,
8, Brussel, 1986, blz. 461-481.
- * M. DE METSENAERE. Taalkaart van België (1846-1866-1880), in:
Taal en Sociale Integratie, 2, Brussel, 1979, blz. 41-75.
- * L. HAAGDORENS. De mobilistie van het 'Vlaams Aktiekomitee
voor Brussel en Taalgrens' voor de marsen op Brussel (1959-1963),
in: Taal en Sociale Integratie, 8, Brussel, 1986, blz. 85-183.

Document 1.

VOLKSVERTEGENWOORDIGER CLERCKX (KATHOL.) OVER DE TALENTELLINGS-
RESULTATEN VAN BRUSSEL IN HET PARLEMENT (28 JANUARI 1932).

Bron: Parlementaire Handelingen Kamer, 28 januari 1932, blz. 579,
kol 1-2 .

De Vlamingen inderdaad hebben Brussel lief, waar alles tot hen
spreekt van een groot Vlaamsch verleden, waar de Vlaamsche bouw-
kunst haar schoonste juweelen heeft opgetrokken, waar, de Vlaamsche
letteren met Ruysbroek haar eerste bloeitijdperk kenden, waar de
vrijheden der Vlaamsche gemeentenaren zoo woelig bevochten werden,
waar ieder wijk een Vlaamschen naam draagt.

En daarom is het onverantwoordelijk te volharden in dien waan dat het Vlaamsche hart niet zou bloeden en het Vlaamsche volk zou kunnen vergeten dat een politiek bij het ontstaan van België ingeleid en tegen ons doorgedreven, ons Brussel zou ontrukken. Nochtans, het opzet werd niet prijsgegeven. De laatste statistiek over het gebruik der talen in de Brusselsche agglomeratie levert daarvan het bewijs. Zij zou tot de slotsom komen dat van 1920 en 1930 het verschil tusschen Franschsprekenden en Vlaamschsprekenden met 150.000 ten voordeele van eerstgenoemden is aangegroeid.

Ieder die iets afweet van demographische statistieken zal moeten erkennen dat zij in ons land gehouden worden volgens een stelsel dat niets wetenschappelijks om zich heeft en best past bij politieke berekeningen.

De heer Fernand Baudhuin, in een studie die hij onlangs liet verschijnen over statistische gegevens, verklaart dat de tabellen waarover België beschikt verouderd zijn.

Ik heb mijn nieuwsgierigheid in dit opzicht dus niet kunnen bevredigen. Ik had namelijk mezelf de vraag gesteld: Van waar komen op tien jaar tijds die 150.000 mensen die het getal der Franschsprekenden in Brussel en omgeving doen toenemen?

Zij kwamen niet uit Brussel zelf. De agglomeratie telde op dit tijdperk van tien jaren 117.818 geboorten en een sterfte van 112.642 personen, t'zij een overschot van geboorten van 5.176. Dit voor de feitelijke bevolking.

Neemt men de bevolking van gewoon verblijf in aanmerking, dan komen wij tot de respectieve cijfers van 116.595 en 111.660, 't zij 4.935 overschot.

Bijgevolg, indien in Brussel al wat geboren wordt Franschtalig

opgeschreven wordt en wat sterft als Vlaamschtalig uitgevaagd, dan komt de aangroei der Franschtaligen op ongeveer het cijfer der Brusselsche statistieken neer. Is het alleen uit den aangroei der bevolking door geboorten, dan neemt het getal der Franschtaligen toe met ongeveer 5.000 individuen.

Natuurlijk speelt de in- en uitwijking de grootste rol in de demografische curve eener grootstad. Wat leert zij ons?

Van 1920-1930 kwamen zich in Brussel vestigen uit een andere gemeente des Rijks respectievelijk 326.335 individuen voor Brussel-stad en 1.221.833 individuen voor Groot-Brussel en de personen gekomen uit een vreemd land waren ten getale van 28.416 voor Brussel-stad en 98.254 voor Groot-Brussel.

Op zichzelf is dat een statistiek die geen gevolgtrekkingen toelaat. Wetenschappelijk diende immers eerst vastgesteld te worden het getal der geboren Brusselaars die beslist uitwijken en het percentage der ingewekenen die bodemvast worden.

Niettemin had ik hier een onbescheiden vraag gesteld. Ik vroeg namelijk aan den heer minister van binnenlandsche zaken hoeveel van die ingewekenen in Groot-Brussel uit de Vlaamsche arrondissementen en de buitenkantons van het arrondissement Brussel afkomstig waren.

De heer minister antwoordde mij: "Het is mij niet mogelijk een opgave te verstrekken, volgens de gemeente van herkomst van de personen die zich te Brussel of in de Brusselsche agglomeratie hebben gevestigd, daar bewuste inlichtingen niet door den dienst der algemeene statistiek worden ingewonnen."

Vanwaar dan die 150.000?

Komen zij uit Wallonië? Maar de heer Mathieu, in vorige zitting, verklaarde dat de Walen in kleiner getal zijn dan de Vlamingen, en hij voegde er bij: "Ze kunnen er niet aan doen."

De laatste statistieken toonen aan dat Wallonië uitsterft. Maar in Brussel en Groot-Brussel zal men u, Waalsche Collega's, die niet begrijpt, wel een riem onder het hart steken.

Hier wordt een menschenmateriaal in de statistieken geschoven, dat niet met pijn en smarten gewonnen werd. Er was zelfs geen vreugde aan den oorsprong, hoogstens leedvermaak, en daarom zijn zij waardeloos voor onze berekeningen.

Maar ik wil het tot in den treure bespottelijke van wat hier geschiedt niet verder doen uitkomen. Wij, Vlamingen, hebben een goed hart. Wij begrijpen dat Groot-Brussel niet opeens met geestdrift den droom kan laten varen van, ik zeg niet het land, maar ten minste zijn grondgebied onder officieele taaldwang met minachtende behandeling van het Vlaamsch te behouden.

Het moge nochtans doordringen door den nevel der vooroordelen dat Vlaanderen gelijk Wallonië een hoofdstad wil, waar de Vlamingen zich thuis voelen, waar hun naam geëerd wordt, waar hun volk geacht wordt en aan zijn historische rechten niet langer getornd wordt.

Document 2.

GEEN TALENTELLING.

Bron: De Brusselse Post, 15 februari 1959, blz. 1.

Het ziet er naar uit dat de gezaghebbende Vlaamse verenigingen zich terdege schrap zetten tegen het inlassen van een vraag betreffende de taal ter gelegenheid van de aanstaande volkstelling. Er werden stappen gedaan bij de h. eerste minister, te Mechelen had een volksvergadering plaats waarop de actie tegen een talentelling werd ingezet en toegelicht, en ook op andere wijzen komt dit verzet tot uiting.

Inderdaad, de Vlamingen willen geen talentelling. De voorgaande

is nog lang niet verteerd! Wij hebben er inderdaad genoeg van dat dergelijke tellingen, die onvermijdelijk een vals beeld geven van de bestaande toestanden, mede door de druk die wordt uitgeoefend om onjuiste verklaringen af te leggen, b.v. richtinggevend zouden zijn voor het bepalen van het taalregime der gemeenten rond de Brusselse agglomeratie. Het mag niet meer zijn dat op een scheve voorstelling van de taalverhoudingen wordt gebouwd om de verfransing verder door te drijven.

In de franstalige pers is het Vlaamse verzet tegen een talentelling vrij giftig onthaald. Zelfs werden de Vlamingen, die zich tegen de talentelling kantten, als anarchisten en revolutionairen bestempeld. Kom, kom, geen te grote woorden. Iedere objectieve waarnemer weet dat een talentelling in de Brusselse agglomeratie de juiste taaltoestanden NIET weergeeft, en dat de Vlamingen, die zich inspannen om te Brussel de tweetaligheid te doen zegevieren, slechts de bekrachtiging van de echte taalverhoudingen nastreven. Zouden we niet liever als woelmakers bestempelen de Franssprekenden, die zich in de Vlaamse gemeenten rond de Brusselse agglomeratie gaan vestigen en er hun taal willen opdringen? Eisen de Vlamingen dat in Wallonië?

Maar keren we terug tot de volkstelling. De h. Amter, algemeen secretaris van het Davidsfonds, heeft op de vergadering te Mechelen duidelijk gezegd dat 'we een mondig volk zijn, en dat we aan de regering zullen zeggen dat het moet gedaan zijn met de Vlamingen van hun erf te verjagen', en hij heeft er aan toegevoegd: 'Indien wij onze slag niet thuishalen en de talentelling een werkelijkheid wordt, dan moet voor het ganse Vlaamse land het wachtwoord luiden: Geen antwoord op de talentelling'.

Wij geloven dat deze klare taal moet gesproken worden. De kwestie is ernstig en de regering moet haar verantwoordelijkheid opnemen. Als Vlamingen vragen wij dat de Brusselse agglomeratie zou worden

begrensd en dat de taalgrens zou worden afgebakend, zulks niet op grondslag van een eventuele talentelling, doch volgens de besluiten van het Centrum-Harmel, dat zich voor die oplossing heeft uitgesproken.

Laat men van Franstalige zijde schimpen dat de Vlamingen bevreesd zijn voor een talentelling; wij weten inderdaad dat tal van verkeerde verklaringen worden afgelegd, niet bepaald uit liefde tot de andere taal, doch louter onder de invloed van de overheersende positie die het Frans tegenwoordig veelal en wederrechtelijk inneemt.

Geleerd door een rijke, al te rijke ervaring -of is men de praktijken van de vorige talentelling vergeten?- zijn wij ervan overtuigd dat het beter is te voorkomen dan te genezen. Wie dat in gemoede kunnen euvel duiden?

Document 3.

RESLUTATEN VAN DE TALENTELLINGEN.

Bron: L. LINDEMANS. Het vraagstuk Brussel uit Vlaams oogpunt.

Brussel, z.d.

	ANDER	BRUSS	ELSEN	ETTER	SCHAA	JOOST	MOLEN	JETTE	GILLES	UKKEL	WABOS	OUDER	LAMWO	PIEWO	KOEKE	VORST	GANSCH	BERCH	EVERE
a)	UITS	UITEND	NEDERLANDS																
1890	46.5	23.0	10.4	27.3	19.6	13.5	48.7	64.4	16.0	55.9	40.3	69.7	81.1	94.4	74.4	46.0	92.8	81.4	78.8
1910	37.8	16.4	9.2	19.8	16.5	10.5	34.2	52.4	9.0	33.6	31.0	49.9	43.2	50.3	44.7	32.6	69.0	72.0	59.0
1930	26.2	12.9	4.1	7.9	9.8	6.1	26.8	27.8	5.5	12.7	12.8	18.0	18.9	24.1	23.9	9.3	47.0	32.9	37.4
1947	16.6	9.1	2.7	4.5	6.6	5.8	16.6	15.5	3.3	6.6	6.7	9.0	9.3	11.3	13.8	5.5	20.0	19.9	21.7

b)	UITS	UITEND	FRANS																
1890	11.7	20.0	49.8	25.9	19.0	24.8	10.3	7.5	33.8	6.9	10.2	5.3	1.7	1.8	4.8	13.8	1.9	2.2	2.4
1910	17.4	26.7	54.0	33.4	25.4	33.0	15.8	12.2	38.6	21.5	33.2	14.9	22.9	20.5	13.9	32.5	9.8	4.2	7.4
1930	19.2	33.6	63.0	49.9	40.2	39.9	18.7	15.2	49.8	38.6	40.1	32.3	37.5	38.3	19.2	43.9	19.0	22.0	14.4
1947	21.6	35.2	57.9	47.3	36.3	39.6	19.1	23.6	48.3	41.4	42.3	36.5	42.9	37.1	21.3	43.6	25.3	22.5	20.2

c)	UITS	UITEND	OF HET MEEST	NEDERLANDS	SPREKEN														
1890	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1910	60.2	44.7	20.2	41.4	43.5	27.5	59.2	73.4	25.5	58.3	54.0	71.6	61.3	63.7	65.7	37.2	78.0	72.0	78.0
1930	54.9	34.6	11.0	22.6	26.3	19.0	53.9	55.6	18.0	34.0	33.0	41.7	39.2	39.4	55.9	28.3	62.9	52.6	62.9
1947	39.2	24.3	9.3	14.1	20.2	18.1	40.8	19.9	11.2	19.2	21.7	26.1	25.2	29.8	38.8	17.1	42.6	42.9	48.2

d)	UITS	UITEND	OF HET MEEST	FRANS	SPREKEN														
1890	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1910	33.5	50.5	74.1	54.3	51.5	67.6	36.0	21.6	70.1	37.0	40.5	22.7	33.3	31.5	29.2	56.6	17.5	21.4	14.3
1930	39.3	62.2	86.1	74.3	70.0	77.9	42.7	41.2	78.1	60.4	63.2	54.1	57.2	56.2	40.7	68.2	34.2	45.3	29.3
1947	53.9	71.9	87.3	78.4	74.5	73.9	51.7	56.5	81.9	72.9	74.2	67.5	70.7	66.6	58.1	78.5	54.4	54.3	48.4

e) BEVOLKINGSCIJFERS 1890 = 100

	ANDER	BRUSS	ELSEN	ETTER	SCHAA	JOOST	MOLEN	JETTE	GILLE	UKKEL	WABOS	OUDER	LAMWO	PIEWO	KOEKE	VORST	GANSH	BERCH	EVERE
1890	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1910	198	101	164	187	161	107	149	223	157	201	169	229	387	269	203	412	200	239	216
1930	248	114	189	256	234	104	133	335	159	323	317	430	794	684	222	673	263	581	360
1947	267	105	204	282	243	95	131	444	152	419	387	569	1146	934	241	805	433	883	548
																			1890
																			1910
																			1930
																			1947

Verklaring van de gebruikte afkortingen.

ANDER: Anderlecht; BRUSS: Brussel; ELSEN: Elsene; ETTER: Etterbeek; SCHAA: Schaarbeek; JOOST: Sint-Joost-ten-Node; MOLEN: Sint-Jans-Molenbeek; JETTE: Jette; GILLE: Sint-Gilles; UKKEL: Ukkel; WABOS: Watermaal-Bosvoorde; OUDER: Oudergem; LAMWO: Sint-Lambrechts-Woluwe; PIEWO: Sint-Pieters-Woluwe; KOEKE: Koekelberg; VORST: Vorst; GANSH: Ganshoren; BERCH: Sint-Agatha-Berchem; EVERE: Evere.

III. IDENTITEITSKAARTEN: EEN MIDDEL TOT EEN VERKAPTE
TALENTELLING?

door B. MARTIN & S. PARMENTIER

III. Identiteitskaarten: een middel tot een verkapte talentelling ?

door Benny MARTIN

Licentiaat Geschiedenis V.U.B. en

Sabine PARMENTIER

Wetenschappelijk Medewerker aan het Centrum voor Interdisciplinair

Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden.

De identiteitskaartenkwestie, wederom actueel wegens de uitreiking van nieuwe identificatiestukken, dient gesitueerd te worden in het brede kader van de talentellingenproblematiek die zelf nauw aansluit bij de evolutie van de taalwetgeving in bestuurszaken, vooral voor wat betreft deze in de "tweetalige" Brusselse agglomeratie. Zoals uit de vorige bijdrage gebleken is, kon men tot 1947 de tienjaarlijkse talentellingen, die een onderdeel waren van de volkstellingen, het taalbeeld van gemeentelijk tot nationaal niveau vastleggen. De talentellingen gingen echter steeds gepaard met discussies rond de geloofwaardigheid ervan. Vooral toen de taalwetten van 1921 en 1932 het taalstatuut van elke gemeente lieten afhangen van de resultaten der talentellingen laaiden de discussies hoog op. Aan Vlaamse zijde werd terecht gevreesd dat de vaak zeer invloedrijke groep van franstaligen alles in het werk zouden stellen om de vereiste 30% van de bevolking achter zich te krijgen en aldus het taalstatuut van een gemeente te veranderen. Manipulaties en beïnvloeding van de burgers waren niet uit de lucht met als resultaat dat de talentellingen steevast in het nadeel van de nederlandstaligen uitdraaiden. Onder Vlaamse druk werd in 1960 afgezien van de vragen met betrekking tot de talen. De wet van 24 juli 1961 verbood in

de toekomst zelfs elke talentelling. Zowel langs franstalige als langs nederlandstalige zijde ondernam men sindsdien pogingen om via andere criteria tot "alternatieve" talentellingen te komen. De identiteitskaarten vormden vanzelfsprekend één van de onderwerpen van dergelijke "verkapte" talentelling, zoals uit dit overzicht zal blijken.

1. Uiteenlopende ramingen.

Na de afschaffing van de officiële talentellingen is men op schattingen aangewezen om het aantal nederlands- en franstalige Brusselaars te weten te komen. Het ontbreken van een objectief vastgesteld taalbeeld heeft tot gevolg dat iedereen zowat zijn eigen criteria aan dedag legt om enerzijds vooral het aantal Vlamingen in de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie en anderzijds het aantal franstaligen in de Vlaamse gemeenten rond de hoofdstad te meten. Het hoeft niet vermeld dat naargelang de belangengroep de cijfers van deze talentellingen fabelachtig verschillen. De eerste belangrijke niet-officiële raming was deze van G. Kint in 1966. Zijn berekeningen waren enerzijds gebaseerd op het gebruik van bevoorrechte getuigen, die weliswaar voor 80% uit nederlandstaligen bestonden. Elk van deze getuigen, die vooral uit administratieve kaders en onderwijskringen afkomstig waren, werd gevraagd een raming te maken van de nederlandstalige aanwezigheid in de gemeente waar hij of zij werkte of woonde. Kint kwam zo tot een globaal percentage nederlandstaligen dat tussen 26,66% en 31,66% schommelde. Het globaal minimumpercentage berekend door Kint werd twee jaar later ook in een onderzoek van de European Marketing Research Association vooropgesteld. Anderzijds maakte Kint ook nog een raming op basis van statistieken over de schoolbevolking, het taalregime van militieplichtigen en de gezinnen aangesloten bij de "Bond van Grote en Jonge Gezinnen". Aan de hand hiervan kwam

hij tot een percentage van 21,55% tot 26,55% nederlandstaligen in de Brusselse agglomeratie. Opgemerkt dient echter te worden dat volgens eenzelfde methode het "Bloc de la Liberté Linguistique" besloot dat er niet meer dan 20% Vlamingen in de hoofdstedelijke agglomeratie woonden.

Tot een voor de Vlamingen nog negatiever resultaat kwamen P. Kluft en F. Van der Vorst. Hun raming, die heel wat politiek stof deed opwaaien, werd gebaseerd op grond van een aantal vragen over de moedertaal, de meest gebruikte taal, de taal waarin men uit het hoofd rekt en het taaletnisch groepsgevoel. Zo kwamen beide auteurs tot een globaal nederlandstalig percentage van 17,7%. Volgens Kluft en Van der Vorst zou 81,2% van de Brusselse bevolking meestal Frans spreken. Van de overblijvende 18,8% zou er naast een restcategorie van 5,7% die niet duidelijk is onder te brengen, slechts 13,1% overblijven die meestal Nederlands spreken, zowaar het laagste percentage nederlandstaligen dat ooit uit een raming is naar voren gekomen.

Eveneens in 1969 publiceerde A. Boserup een studie over de socio-economische verschillen tussen de taaletnische groepen in Brussel. Als onderdeel van deze studie berekende de auteur ook de globale nederlandstalige aanwezigheid in de hoofdstad. Volgens de criteria die Kluft en Van der Vorst ook hadden gebruikt kwam Boserup echter tot een globaal percentage van 22%.

Tenslotte kunnen we nog een raming van A. Monteyne vermelden. Steunend op de uitslagen van de parlementsverkiezingen van 1968 voor de drie verschillende kantons Sint-Gillis, Brussel en Sint-Jans-Molenbeek, komt deze auteur tot de slotsom dat ongeveer 24,5% van de Brusselse bevolking "doorgaans als Nederlandstalige optreedt" (1).

In 1970 drukte de Brusselse Post, het orgaan van het Vlaams
 Komitee voor Brussel, een, naar eigen zeggen onvolledige, lijst
 af van ramingen die er na de afschaffing van de officiële talen-
 tellingen zoal gedaan werden over het aantal Vlamingen te
 Brussel (2):

- Gemeentebestuur van Etterbeek	; 1970 : 85% franstaligen te Brussel
- La Lanterne	; 1970 : 85% franstaligen te Brussel
- "Institut de Sociologie" U.L.B.	; 1969 : 18% nederlandstaligen
- B.S.P.-senator Gilson in de Senaat	; 1970 : hoogstens 200.000 Vlamingen (20%)
- Pourquoi Pas ?	; 1970 : 25% nederlandstaligen
- H. Fayat, S.P.-Brussel, oud voorzitter	; 1965 : 200.000 "bewuste" Vlamingen
A. Vermeulenfonds	
- Rapport-Kint, onderzoek naar het nederlandstalige onderwijs te Brussel uitgevoerd door G. Kint	; 1966 : 257.000 tot 310.000 nederlandstaligen (30%)
- K. De Witte, journalist Gazet van Antwerpen	; 1967 : minstens 300.000 nederlandstaligen
- Delforge, burgemeester van Oudergem	; ? : 30% Vlamingen
- R. Roels, Centrum voor Andragogisch Onderzoek, Stichting Lodewijk de Raet	; 1966 : 38% Vlamingen
- L. Lindenans, CVP-parlementslid	; 1966 : 46,8% van het kiezerskorps zijn nederlan- talig
- F. Bové, voorzitter Verbond van Vlaams Overheidspersoneel	; 1961 : 58,48% Vlamingen
- V. Cappuyns, vice-gouverneur van Brabant	; 1970 : 50% van de Brusselaars komen uit Vlaanderen of zijn uit Vlaamse ouders geboren; doch Brussel telt slechts 16% "bewuste" Vlamingen.

Het is opvallend dat de franstaligen veelal inlichtingen uit overheidsdiensten gebruiken om de taalverhoudingen in de Brusselse agglomeratie weer te geven. Zo poogde de franstalige Brusselse pers amper een jaar na afschaffing van de officiële talentellingen aan de hand van het aantal telefoonabonnees te bewijzen dat 90% van de Brusselaars franstalig zou zijn:

	F	NL
Aantal telefoonabonnees te Brussel:	213.369	15.413
Aantal telexabonnees:	806	37
Aantal telefoonoproepen bij de wekdienst:	12.076	1.116
Sprekende klok:	363.772	71.034
Telegrammen:	51.538	9.095

Bij deze cijfers werd echter niet vermeld dat het bezit van een privételefoon in 1962 bij de lagere bevolkingsklassen eerder uitzonderlijk was en dat terwijl de Vlaamse Brusselaars grotendeels tot die volksklassen behoorden. De bovenvermelde cijfers leverden voor de Vlaamsgezinden dus enkel het bewijs van de sociale achterstand die de Vlamingen toen nog hadden in de hoofdstad. Inzake de talentellingen waren zij dus geenszins representatief (3).

Nog vele andere verkapte talentellingen in deze trend volgden. Ook officiële instanties gingen ertoe over. Zo is één van de aanleidingen tot de huidige campagne rond de nederlands-talige identiteitskaarten de in de franstalige Brusselse krant "Le Soir" uitgelekte verslagen van het "Paritair Comité voor de Harmonische Coëxistentie van de Gemeenschappen", beter bekend onder de benaming van de "commissie Lallemand-Duerinck". Deze commissie werd onder Martens I opgericht bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1979. Als besluit van het onderzoek van deze commissie

drukte "Le Soir" onder de titel "La Francisation de Bruxelles se poursuit lentement" (de verfransing van Brussel neemt gestadig toe) een tabel af waarin de basis van vier criteria; uitgereikte identiteitskaarten, huwelijksakten, rijbewijzen en pensioen-aanvragen, het percentage frans- en nederlandstaligen berekend wordt. Als besluit noteerde "Le Soir" dat de francofonie er tussen 1968 en 1978 op vooruit ging: van 87,3 naar 88,7% (4). Uiteraard is deze conclusie tendentieus. Elk cijfer uit deze tabel dient immers aan een kritisch onderzoek onderworpen te worden. Aan de hand van één voorbeeld is dit reeds duidelijk. Zo scoort de gemeente Sint-Gillis in deze tabel gemiddeld 4,5%. Welnu, als men de stemmen op louter Vlaamse lijsten bij de parlementsverkiezingen van 1977, 1978 en 1981 optelt, dan werden er achtereenvolgens 8,3%, 8,5% en nogmaals 8,5% (en bij de Euro-parlementsverkiezingen zelfs een uitschieter van 14,4%) geteld. Ook F. Louckx wees op het feit dat de gemeentelijke diensten niet altijd even taalontpartijdig omspringen met de identiteitskaart-formaliteiten. Aan de hand van een aantal getuigenissen blijkt dat maar al te zeer. Doch anderzijds zou het ook van weinig objectiviteit getuigen de verantwoordelijkheid van sommige toestanden volledig op de schouders van de hoofdstedelijke administratie te laden. Door onder meer een gebrek aan A.N. (vooral bij oudere Brusselaars), snobisme en zeker door onverschilligheid komen nog vele Vlamingen aan een franstalige identiteitskaart (5).

En wanneer daarenboven ook nog leden van uitgesproken Vlaams-Brusselse verenigingen beweren dat ook zij nog steeds een franstalige identiteitskaart bezitten, dan kunnen we besluiten dat de voornoemde tabel veel meer de service en de tweetaligheid

van de gemeentelijke diensten meet dan de sociologische realiteit (6). Gezien de politieke gevolgen die men aan de resultaten verbindt, leveren de bestaande studies dus geen betrouwbare cijfers op. Op dit ogenblik bestaat er geen enkele wetenschappelijk verantwoorde telling.

2. De uitreiking van de identiteitskaarten.

Zoals we reeds vermeldden vormden de identiteitskaarten dus het onderwerp van de "verkapte" talentellingen die ontegensprekelijk in het voordeel van de francofone Brusselaars uitviel. Laten we daarom eens nagaan hoe het in het recente verleden gesteld was met het uitreiken van de identiteitskaarten.

Tot in 1967 bezat het Regentsbesluit van 1 maart 1950 kracht van wet (7). Dit besluit bepaalde dat de identiteitskaart wordt vernieuwd wanneer de houder zijn verblijf verplaatste naar een andere gemeente met een verschillend taalstelsel (art. 6 § 1). Als een Vlaming naar het tweetalige Brussel verhuisde, diende hij dus een nieuwe identiteitskaart aan te vragen. In de praktijk kwam dit veelal neer op het automatisch uitreiken van een frans-talige identiteitskaart en dus inschrijving op de franstalige taalrol, met alle gevolgen vandien. De eerder taalonverschillige Vlamingen lieten zich vaak, al dan niet bewust, inschrijven op de franstalige rol. Een verklaring voor deze houding dient gedeeltelijk gezocht in het anti-Vlaams klimaat dat in deze na-oorlogse periode heerste te Brussel. H. Van Velthoven wees er reeds op dat het collaboratiestigma veralgemeend werd naar de ganse Vlaamse bevolkingsgroep toe. Meer nog dan de identificatie van Vlamingen met collaborateurs speelde de sociale en economische druk mee in het aannemen van een franstalige identiteitskaart

In de jaren '50 en '60 aanvaardde het overgroot deel van de Vlaamse inwijkelingen zeer duidelijk de gepropageerde "zonder-het-Frans-komt-men-nergens"-mentaliteit, waar de francofone Brusselaars om begrijpelijke redenen gretig op inpikten. Het Frans werd door de doorsnee-Vlaming veelal geassocieerd met de mogelijkheid tot sociale promotie en dit gezien de economische, financiële en politieke machtspositie van de francofone Brusselse bourgeoisie. De verfransingsdruk was in die jaren dan ook dermate groot dat slechts een kleine groep zeer bewuste Vlamingen standhielden in een poging om hun eigen identiteit en cultuur te bewaren. Zowel in winkels, ziekenhuizen, gemeentelijke diensten, bedrijven, kerken, enz. werd de Vlaming constant met die verfransingsdruk geconfronteerd. Naast de houding van de Vlaamse inwijkelingen zelf speelden de gemeentebesturen een cruciale rol in de automatische verfransing via de identiteitskaarten. Zo werd de inwijkende Vlaming die volgens het Regentbesluit van 1950 verplicht was een nieuwe identiteitskaart aan te vragen meestal in het Frans ontvangen. Immers, de wet van 1932 die de tweetaligheid op bestuurlijk vlak te Brussel vastlegde en die bepaalde dat de gemeentebeambte een grondige kennis diende te bezitten van beide landstalen, werd door de Brusselse gemeentebesturen in de meeste gevallen met de voeten getreden. Het verplichte taalexamen was een formaliteit en intern functioneerden de gemeentelijke diensten ééntalig (8). De interne eentaligheid zette zich vanzelfsprekend door in de contacten met het publiek hetgeen de drempel van de particulier om Nederlands te praten gevoelig verhoogde.

Deze voor de Vlamingen onhoudbare situatie zou zich slechts wijzigen na het in voege treden van de taalwet van 2 augustus

1963 die zoals we reeds zagen, een bepaalde tweetaligheid doorvoerde. Deze wet, evenals de efficiënte controlefunctie van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht (9) konden echter niet beletten dat de wettelijk vastgestelde bepalingen in een aantal gevallen door de gemeentebesturen omzeild werden. Schending op de wettelijk vastgestelde bepaling die de betrekkingen met het publiek in de taal van de particulier vastgesteld vormt de lokettenkwestie in Schaarbeek. Deze ophefmakende zaak die in 1976 de media domineerde betreft de "apartheidspolitiek" die de Schaarbeekse burgemeester Nols voerde t.a.v. de Vlamingen door hen een "speciaal" Vlaams loket voor te houden, hetgeen in strijd was met de gepostuleerde tweetaligheid van de Brusselse ambtenaren die in contact staan met het publiek. Uit deze beruchte kwestie kon dus afgeleid worden dat heel wat Vlamingen er voor terugschrokken om zich als bewust Nederlandstaligen te laten kennen. De Schaarbeekse burgemeester argumenteerde immers dat er zich slechts weinig Vlamingen aanmeldden aan de loketten, waardoor één loket voor hen volstond.

Inzake de uitreiking van nieuwe identiteitskaarten aan Vlaamse inwijkelingen kunnen we inderdaad stellen dat de wetten van 1963 weinig verandering brachten. Zoals hierboven reeds werd aangestipt bleef men de particulier doorgaans in het Frans aanspreken. De sociale en psychologische drempel om een nederlandstalige identiteitskaart te bekomen was dus reeds bij aanvang zeer groot. Voor 1967 diende de bewuste Vlaming expliciet een nederlandstalige identiteitskaart te eisen om als zodanig ook op de nederlandstalige taalrol te worden ingeschreven. Het spreekt vanzelf dat de doorsnee Vlaming, die zich meestal niet bewust was van de gevolgen die zo'n franstalige identiteitskaart kon

hebben op praktisch vlak (met name het officieel ingeschreven zijn als franstalige), vlug toegaf aan deze verfransingsdruk. We kunnen dan ook stellen dat de gemeentebesturen inzake de identiteitskaarten vóór 1967 een verfransende rol vervulden. De massale uitreiking van franstalige identiteitskaarten (10) verklaart de drang van de francofone Brusselaars om op basis van de identiteitskaarten een voor hen bijzonder gunstige "verkapte" talenttelling te houden. De gevolgen van deze efficiënte verfransingsdruk via de identiteitskaarten komt nog steeds duidelijk tot uiting in het cijfermateriaal dat de commissie Lallemand-Duerinck verzamelde, cijfers die de francofonen aangrijpen om de vastgelegde taalpariteiten te betwisten en zodanig pogen het tweetalig statuut van Brussel op de helling te zetten.

Het jaar 1967 vormde een ommekeer in het hierboven geschetste verfransingsmechanisme. Het Koninklijk Besluit van 26 januari 1967 bepaalde immers dat de oorspronkelijk nederlandstalige identiteitskaarten niet dienden te worden vervangen bij een verblijfsverandering naar een gemeente met een ander taalstelsel en dat een aanvulling bijgevolg volstond. Globaal genomen kon dit Koninklijk Besluit als een toegeving aan de Vlamingen beschouwd worden, dit als gevolg van het jarenlange lobbyen van de Vlaamse drukkingsgroepen. Door het besluit van '67, uitgevaardigd door de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Herman Vanderpoorten werd effectief een halt toegeroepen aan de dikwijls automatische verfransing bij de inschrijving op de gemeente. Tevens, en ook niet onbelangrijk, werd een meer vrije keuze gelaten: de Vlaming die er prijs op stelde kon immers nog steeds een franstalige identiteitskaart verkrijgen met het fundamentele verschil dat dit nu expliciet diende te worden aangevraagd, in tegenstelling tot de situatie vóór 1967. Voor de massa Vlamingen die vóór 1967 ingeweken waren veranderde

er echter weinig of niets. Vermits de oude franstalige kaart geldig bleef.

Het besluit dat in 1985 door de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken Nothomb werd uitgevaardigd maakt een wijziging van taalrol voor deze bovenstaande groep wél mogelijk, vandaar de sensibiliseringscampagne die vanuit het Vlaamse verenigingswezen te Brussel is opgezet.

3. De NCC-campagne voor nederlandstalige identiteitskaarten.

De huidige campagne rond de nederlandstalige identiteitskaarten loopt parallel met de invoering van nieuwe identificatiestukken, zoals het Comité van Ministers van de Raad van Europa op 28 september 1977 had aangenomen. De twee voornaamste drijfveren ter vervanging van de oude identiteitsbewijzen waren enerzijds, zich te beveiligen tegen de risico's van verandering en vervalsing verbonden aan de bestaande identificatiestukken, anderzijds het personenverkeer binnen de Europese Gemeenschap te vergemakkelijken dank zij een geharmoniseerd document dat als identiteits- of als nationaliteitsbewijs is erkend door al de lidstaten van de Raad van Europa (11).

De invoering van de nieuwe identiteitskaarten wekte zoals gezegd, vooral bij de Brusselse Vlamingen beroering toen bleek dat bij een eventuele adreswijziging een nieuwe identiteitskaart diende aangevraagd te worden . Met deze nieuwe regeling werd de klok dus als het ware teruggedraaid. Net als vóór 20 jaar, worden de nederlandstaligen te Brussel nu verplicht een nieuwe identiteitskaart aan te vragen. Een der hoofddoelen van de huidige campagne is dan ook nieuwe inwijkelingen uit de Vlaamse provincies hun nederlandstalige identiteit te laten behouden in de hoofdstad. Daarnaast is de vervanging der identiteitskaarten een unieke gelegenheid om via een doeltreffende sensibiliseringscampagne op

de keuzevrijheid te wijzen waarmee elke inwoner van de Brusselse agglomeratie zelf de basistaal - Nederlands of Frans - van zijn nieuwe identiteitskaart kan kiezen (12). Langs deze weg hopen de initiatiefnemers van de campagne heel wat nederlandstalige hoofdstedelingen die voordien een franstalig identificatiebewijs hadden weer een nederlandstalige identiteit te verschaffen. Een van de aanleidingen tot de campagne was ook de reeds vermelde artikelenreeks in "Le Soir" waarin het nooit gepubliceerde rapport van de commissie Lallemand-Duerinck uitlekte. De campagne, die op 1 januari 1987 officieel van start ging, is een initiatief van de Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse agglomeratie. Opvallend aan deze nieuwe campagne is de opwaardering van het Nederlands, enerzijds als cultuurtaal, anderzijds geassocieerd met het "economisch dynamisme" van het hedendaagse Vlaanderen. Voor de verspreiding van het promotiemateriaal (affiches en dergelijke) worden de wijdvertakte sociaal-culturele organisaties ingezet. De N.C.C. rekent tevens op al de nederlandstalige scholen, verenigingen en instellingen die zij actief wil betrekken bij het bekendmaken van haar boodschap (13). Het basisplan van de campagne bestaat uit de regelmatige publicatie van een advertentie in verschillende dagbladen en de verspreiding van promotiemateriaal (14).

Naast deze campagne voeren enkele Brusselse organisaties ook nog afzonderlijk actie rond de nieuwe identiteitskaarten. Zo stuurde de Etterbeekse nederlandstalige culturele kring "Eigen aard" een brief naar de Eerste Minister met een copie aan de Minister van Institutionele Hervormingen Dehaene, om te protesteren tegen het Koninklijk Besluit van 29 juli 1985 inzake de nieuwe identiteitskaarten (15). Het Vlaams Komitee voor Brussel stuurde eveneens een brief naar de burgemeesters en

ambtenaren van de burgerlijke stand eveneens aan de Vlaamse schepenen en gemeenteraadsleden om er nogmaals op te wijzen dat de loketbedienden krachtens de wet tweetalig dienen te zijn en dat de formulieren die naar de belanghebbenden worden gestuurd om hen uit te nodigen een keuze te maken, in de twee talen en zonder voorkeur voor de één of andere moeten worden verstuurd. Hetzelfde V.K.B. stuurde eveneens een brief naar de gemeenschapsministers Geens en Dewael, waarvan ook de nederlandstalige staatssecretaris voor het Brusselse gewest Bascour een copie ontving. In deze brief worden de ministers erop attent gemaakt dat er naar aanleiding van de uitreiking van de nieuwe identificatiestukken reeds misbruiken werden vastgesteld (16). Een grove overtreding van de taalwet werd door de Vaste Commissie voor Taaltoezicht opgemerkt te Sint-Gillis. Daar was het loket waar de nieuwe identiteitskaarten worden uitgereikt gedurende lange tijd alleen maar door nederlandsonkundige tewerkgestelde werkløzen bemand (17). Dit zou zeker geen alleenstaand feit zijn in de Brusselse agglomeratie. Gelet op het belang van de identiteitskaarten beschouwen de Vlamingen de acties bij de raming van het aantal nederlandstaligen zoals de huidige N.C.C.-campagne zeker niet als een overbodige luxe.

Document 1.

LEZERSBRIEF. HOE DE ONTVLAAMSING HAAR GANG GAAT.

Bron: De Brusselse Post, 15 dec. 1954, jg. 4, nr. 12, p. 3.

(...) Op zeker ogenblik haalt de h. Huysmans de volgende zin aan: 'Diegenen die thans vooral verantwoordelijk zijn voor de Brusselse wantoestanden zijn de Vlamingen zelf'. Zeker mag de schuld vooral op de schouders der Vlamingen geschoven worden. Maar de

Staat en de gemeentebesturen zijn even verantwoordelijk en schuldig als de Vlamingen zelf. Waarom moeten de Vlamingen steeds hun taal eisen? Is het niet logisch dat men de Vlamingen in het Vlaams inschrijft in de bevolkingsregisters en men hun ook een Vlaamse identiteitskaart geeft, zonder dat zij dit moeten eisen? ...

(...) IDENTITEITSkaart wil toch zeggen: de kaart die de persoonlijkheid van het individu weergeeft. Waarom dan voor de Vlamingen geen Vlaamse kaart? De Walen moeten die ook nooit eisen, ze krijgen die automatisch in het Frans ...

(...) Op zekere dag besloot ik een statistiekje te maken wat de volgende uitslag gaf: (met vreemdelingen hield ik geen rekening). Op 100 personen die zich aanboden waren er 48 te Brussel, 41 in Vlaanderen en 11 in Wallonië geboren. Op 100 Vlamingen die zich aanboden bezaten er amper 55 een identiteitskaart in het Nederlands. Op 100 personen in de Brusselse agglomeratie geboren, hadden er 14 een Nederlandse identiteitskaart.

Volgens een andere statistiek telde ik op 100 identiteitskaarten 29 Nederlandstalige en 71 Franstalige kaarten. Hieruit leid ik af dat bij een volgende talentelling de cijfers in de gemeenten zullen zijn: Spreken het meest Nederlands: 29% der bevolking. Spreken het meest Frans: 71% der bevolking.

(...) De Vlamingen schijnen niet te weten hoe sterk ze te Brussel staan. Ze denationaliseren zichzelf. De Franstalige minderheid heeft gemakkelijk spel met het vlugge aanpassingsvermogen der Vlamingen ...

Document 2.

EVOLUTIE VAN DE TAALVERHOUDINGEN VOOR DE BETREKKINGEN GELIJK AAN
OF HOGER DAN DEZE VAN AFDELINGSCHIEF IN DE BRUSSELSE GEMEENTELIJKE
ADMINISTRATIES.

Bron: F. LOUCKX. Vlaamingen tussen Vlaanderen en Wallonië, in:
Taal en Sociale Integratie. Deel 5, Brussel, Centrum voor Inter-
disciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, 1982,
p. 188.

GEMEENTEN	PERIODE					
	2 augustus 1963		30 september 1970		30 juni 1979	
	N	F	N	F	N	F
Anderlecht	5	29	11	21	17	18
Brussel	12	99	33	72	56	56
Elsene	—	51	3	31	19	19
Etterbeek	1	12	4	13	9	11
Evere	2	3	3	4	3	5
Ganshoren	2	2	2	2	5	4
Jette	1	15	6	11	10	11
Koekelberg	—	4	1	3	3	4
Oudergem	1	6	3	5	5	5
Schaarbeek	5	41	9	23	18	19
St.-Ag.-Berchem	2	1	1	3	4	4
Sint-Gillis	1	24	6	22	11	12
St.-Jans-Molenb.	6	17	8	12	10	11
St.-Joost-t-N.	—	14	3	11	7	7
St.-Lambr.-W.	5	9	8	13	10	10
St.-Pieters-W.	—	7	1	8	6	5
Ukkel	3	21	6	15	14	14
Vorst	1	18	2	16	9	8
Waterm.-Bosv.	1	7	4	7	3	3
Totaal	Abs. 48	380	114	292	219	226
	% 11,2	88,8	28,1	71,9	49,2	50,8

Document 3.

LEZERSBRIEF UIT DE NIEUWE ROTTERDAMSE COURANT WAARIN EEN NEDER-
LANDSE INWIJKELING TE BRUSSEL ZIJN WEDERVAREN VERHAALT.

Bron: De Brusselse Post, 15 augustus 1970, 20ste jaargang, nr. 8, p. 2.

In Brussel zijn enkele diensten volledig tweetalig, zodat men
rekeningen, mededelingen, enz. altijd zowel in het Frans als in

het Nederlands ontvangt (bijv. de Gas- en electriciteitsmaatschappij). Bij andere diensten krijgt men alles in één taal toegestuurd en wel de taal gebruikt op de toestredingsaanvraag. Mijn ervaring bij de verhuizing naar Brussel is verhelderend voor de wijze waarop het percentage nederlandstaligen zo laag mogelijk wordt gehouden. Bij mijn aanvraag voor een telefoonaansluiting werd mij verzekerd dat een franstalige aanvraag een snellere aansluiting zou betekenen. Dit was mijn eerste ervaring in Brussel en met een wachttijd van twee jaar in Nederland in gedachten heb ik een franstalig formulier gebruikt en nu sta ik op de Franse taalrol.

Voor de inschrijving van mijn auto stuurde men mij een franstalig formulier, hoewel ik de aanvraag in het Nederlands had gesteld. Door een nieuw nederlands formulier op het belastingskantoor te gaan invullen sta ik hier op de nederlandse taalrol. Mijn verzekeringsmaatschappij verantschuldigde zich omdat ze geen nederlandstalige polissen meer had en stuurde mij een Franse. Omdat er hier geld aan mij te verdienen was, bleken er na enkele dagen wel nederlandstalige formulieren en polissen aanwezig te zijn. De inschrijving op het gemeentehuis ging in het Nederlands op nederlandstalige formulieren. Tot mijn verbazing kreeg ik een franstalige identiteitskaart toegestuurd; de ambtenaar verklaarde dat ik verzuimd had uitdrukkelijk te vermelden een nederlandstalige kaart te wensen. Dit heb ik daarop gedaan en met succes. Het gevolg van bovenstaande gebeurtenissen verklaart dat vele nederlandstaligen die minder moeite dan ik doen, als franstaligen worden geteld.

Getekend: Dr. R.F. Van Der Heide

Document 4.

SOCIALE DRUK DUIKT WEER OP IN BRUSSEL. OMZEILING TAALWET BIJ
UITREIKING IDENTITEITSKAARTEN.

Bron: De Standaard, 4 november 1986.

In bepaalde Brusselse gemeenten gebeurt de uitreiking van nieuwe identiteitskaarten aan de burgers niet zonder taaldwang, zo is gebleken uit inspectieverslagen van de Vaste Kommissie voor Taaltoezicht. In Sint-Gillis werd een grove overtreding vastgesteld. Daar was het loket waar de nieuwe identiteitskaarten uitgereikt worden gedurende lange tijd alleen maar door nederlandsonkundige tewerkgestelde werklozen bemand.

Op die wijze wordt de taalwet omzeild. Voor bewuste Vlamingen is deze eentalig Franse bediening onaangenaam en onwettig, maar van hen kan worden verwacht dat zij er zich (voor de zoveelste keer) zullen tegen verzetten, en om een Vlaamse identiteitskaart zullen vragen.

Erger vergaat het de taalgemengde gezinnen of klassiek-tweetalige Brusselaars, die in de huiskring Vlaams spreken maar zich aan een door een franstalig ambtenaar bezet loket aan de taal van de ambtenaar aanpassen. Dan speelt de in Brussel zo bekende en belangrijke sociale druk. Dat deze groep vrij belangrijk blijft, blijkt uit het percentage inschrijvingen van kinderen uit taalgemengde gezinnen in Vlaamse scholen: bijna een kwart van de totale schoolbevolking (en nog eens bijna 14% kinderen uit franstalige gezinnen).

Leden van deze groep taalgemengden voelden zich om diverse redenen de jongste jaren aangetrokken tot het Vlaams onderwijs, en via dit onderwijs tot de hele Vlaamse infrastructuur van Brussel.

Hen moet echter nog niet worden gevraagd om ten aanzien van eentalige

Franse loketbedienden een taalrel te veroorzaken in een gemeentehuis.

Personeelstekort kan niet als een verontschuldiging worden aangevoerd. De schepen van burgerlijke stand en de burgemeester zijn voor de organisatie van hun diensten verantwoordelijk. Eentalige - tijdelijke - bedienden mogen niet in contact met het publiek worden gebracht. De burgemeester of schepen die met een personeelstekort worstelt, moet deze tijdelijken maar op een binnendienst inzetten.

Er kan dus worden vermoed dat in een aantal Brusselse gemeenten gewoon een poging werd ingezet om het percentage franstalige identiteitskaarten te vergroten via de klassieke vormen van sociale druk. Dit zou het geval zijn in Sint-Gillis, maar ook in Elsene, Etterbeek en Watermaal-Bosvoorde, of zowat in het hele zuidelijke gedeelte van de agglomeratie.

De taal van de identiteitskaarten is van belang, omdat dit gegeven per persoon in het rijksregister wordt gestopt. Later worden daar wellicht besluiten van politieke aard uit getrokken. In feite heeft dus in Brussel een talentelling plaats, in onbehoorlijke en onwettelijke omstandigheden (GF)

Document 5.

UW NIEUWE IDENTITEITSKAART IN HET NEDERLANDS. EEN STERKE KEUZE.

Bron: Campagnetekst N.C.C.

Iedere Belg moet tegen 1990 met een nieuwe identiteitskaart op zak lopen. Al de oude documenten zullen dan ongeldig zijn. Dat wist u waarschijnlijk al lang.

Maar weet u ook dat iedere inwoner van de Brusselse agglomeratie

kan kiezen tussen een nederlandstalige identiteitskaart en een franstalige ? U beslist ditmaal zelf tot welke taalgroep u wil behoren.

Wanneer u niet reageert, dan laat u die keuze over aan de gemeente, die de taal van uw oude identiteitskaart gewoon overneemt. Voor kinderen wordt de taal van (een van) de ouders ingevuld.

Als u graag als nederlandstalige Brusselaar door het leven gaat, neem dan het zekere voor het onzekere en vraag uitdrukkelijk om een nederlandstalige identiteitskaart. Zéker indien uw oude papieren in het Frans of in de twee talen zijn opgesteld. U doet dat best zo spoedig mogelijk, onmiddellijk nadat de gemeente haar eerste oproep stuurt. Zelfs indien u of een van uw kinderen reeds een nieuwe identiteitskaart in het Frans bezit, dan kan de gemeente dit euvel door een eenvoudige administratieve formaliteit rechtzetten en u ontvangt een nederlandstalige identiteitskaart.

U behoort dan ook officieel tot de Vlaamse gemeenschap. In die gemeenschap staat u sterk: vaste waarden vormen er de grondslag voor een uitgesproken dynamische beweging naar de toekomst - een identiteit om trots op te zijn! Denk bijvoorbeeld aan personeelsadvertenties in de kranten. Of aan cultuur en aanverwanten. Zorg dus dat u erbij hoort. Dien enkel nederlandstalige formulieren in en aanvaard uitsluitend de identiteitskaart van uw keuze. Wie toch nog voor een franstalige identiteitskaart kiest, heeft daar wellicht zijn redenen toe. Maar denk er eens over na: men kijkt op naar de Vlamingen tegenwoordig ...

Met vragen of problemen kan u steeds aankloppen bij uw sociaal-culturele raad of bij de N.C.C. - dienst Culturele Uitstraling, Saincteletteplein 30 te 1080 Brussel (tel. 426.99.78).

Voetnoten

- (1) LOUCKX (F.). Vlamingen tussen Vlaanderen en Wallonië, in: Taal en Sociale Integratie. Deel 5, Brussel, Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, 1982, pp. 169-171.
WITTE (E.). BAETENS MEARDSMORE (H.). The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels. Clevedon, 1986, 241 p.
- (2) HEYNEN (P.). Leer ze mij kennen de Brusselse Vlamingen. In: De Brusselse Post. 15 augustus 1970, 20ste. jaargang nr. 8, pp. 1-2.
- (3) Telefoonabonnementen bepalen niet de taal van de Brusselaar! In: De Brusselse Post. 15 augustus 1962, 12de jaargang, nr. 8 p. 8.
- (4) VAN SOLINGE (J.). La Francisation de Bruxelles se poursuit lentement. In: Le Soir. 8-9 mei 1982, p. 2.
- (5) LOUCKX (F.). Wetenschappelijk onderzoek van de taaltoestanden in de Brusselse agglomeratie. Autochtone Brusselaars op de tweesprong. Brussel, 1975, V.U.B. Centrum voor Sociologie, pp. 97-103.
- (6) La Francisation de Bruxelles se poursuit lentement. In: Raden info. nr. 3, mei 1982, p. 49.
- (7) Belgisch Staatsblad, 1950, Regentbesluit, 1 maart 1950, pp. 2478-2479.

- (8) WITTE (E.). Bilingual Brussels as an Indication of Growing Political Tensions (1960-1985). In: The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels. Clevedon, 1986, pp. 47-74, p. 51.
- (9) Opgericht in het kader van dezelfde wet. Geïnstalleerd in juli 1964 met een duidelijk omschreven adviserende bevoegdheid naar de overheid toe. De Vaste Commissie voor Taaltoezicht ziet er op toe dat de taalwetten correct worden nageleefd en onderzoekt eventuele overtredingen.
- (10) Exact cijfermateriaal is hier niet voorhanden. Wel vonden we aan aanwijzing in een lezersbrief verschenen in de Brusselse Post van 15 december 1954, die gewaagt van twee statistiekjes waarin op 100 Vlamingen resp. 55 en 29 een nederlandstalige identiteitskaart bezitten (zie document 1).
- (11) Omzendbrief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken aan het College van Burgemeester en Schepenen. Brussel, 23 februari 1984.
- (12) Uw identiteitskaart in het Nederlands. Persbericht van de N.C.C.
- (13) Ibidem.
- (14) N.C.C.-campagne "Nederlandstalige identiteitskaarten" in: De Brusselse Post. Januari 1987, jaargang 37, nr. 1, p. 17.
- (15) SZONDI (S.). Neen, zo geraken we er nooit. In: Eigen aard berichten. Oktober-november 1986, pp. 16-17.
- (16) Vlamingen, let op uw zaak. In: De Brusselse Post. Januari 1987, jaargang 37, nr. 1, pp. 17-18.
- (17) Omzeiling taalwet bij uitreiking identiteitskaarten. In: De Standaard. 4 november 1986.

Het dossier "Taalgebruik, talentellingen en identiteitskaarten te Brussel", kan verkregen worden door overschrijving van 100 BF op nr. 001-0679664-61 ten name van het Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 641.25.80).
of op nr. 000-0154368-41 of

430-0054371-42

ten name van het Vlaams Onderwijscentrum Brussel, Martelarenplein 23, 1000 Brussel (tel. 218.10.00).

De publicaties Taal en Sociale Integratie, 1 t.e.m. 7, kunnen verkregen worden door overschrijving van 450 BF per deel en deel 8 à 650 BF op nr. 001-0679664-61 ten name van het Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, Pleinlaan 2, 1050 Brussel.